

**Underhållsstöd
vid växelvis boende
– utvärdering av reformen**

I serien RFV ANALYSERAR publicerar Riksförsäkringsverket sammanställningar av resultat av

- utrednings- och utvärderingsarbete

I huvudsak är det frågan om mera omfattande studier av olika försäkringsområden som genomförts på RFV:s initiativ.

Publikationerna i denna serie utarbetas av olika enheter inom Riksförsäkringsverket.

I vissa slag av rapporter i denna serie kan det förekomma uttalanden som pekar på behovet av nya eller ändrade författningsbestämmelser eller rekommendationer på något område. Med anledning av sådana uttalanden tar Riksförsäkringsverket sedan i särskild ordning upp frågan om att ge ut nya eller ändrade författningar och allmänna råd på området. Uttalanden i rapporterna har således ingen självständig ställning som går utöver innehållet i gällande författningar och allmänna råd.

Utgivare: Enheten för Analys och
 Enheten för Barn och Familj

Upplysningar: Joakim Pettersson
 Tel 08-786 94 20

Skriftserier som ges ut av Riksförsäkringsverket:

RFV Föreskriver (RFFS)	Författningar med bindande föreskrifter
RFV Rekommenderar (RAR)	Allmänna råd om tillämpningen av författningar
RFV Vägledning	Beskrivning av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, rättspraxis, exempel och kommentarer
RFV Analyserar	Resultat av utrednings- och utvärderingsarbete
RFV Anser	Tolkningar av rättsläget, uttalande om verkets åsikt i olika frågor och framställningar till regeringen
RFV Informerar	Redovisning av statistik, upplysningar om regler, rutiner och praxis.
RFV Redovisar	Försäkringsanalyser och rapporter av mer begränsad omfattning.

Beställ hos: Riksförsäkringsverkets Kundtjänst Tfn 08-795 23 55

Fax 08-760 58 95

E-post: order@special.lagerhus.se eller på Internet www.rfv.se

Tryck: Sjuhäradsbygdens tryckeri 2003.

Förord

Vart fjärde barn bor i dag tillsammans med endast en av sina föräldrar. Allt fler föräldrar väljer dock att efter sin separation ta ett fortsatt gemensamt ansvar för sina barn. Boendet löses då ofta på ett sådant sätt att barnen bor växelvis hos båda föräldrarna. De föräldrar som valt denna boendelösning och som har relativt låga inkomster kan ha rätt till underhållsstöd vid växelvis boende. Denna form av underhållsstöd skiljer sig från det reguljära underhållet för barnen eftersom föräldrarna anses fullgöra sin underhållsskyldighet genom att ha barnen boende hos sig.

I denna rapport beskriver Riksförsäkringsverket effekterna av införandet av underhållsstöd vid växelvis boende. Reformen, som infördes i april 2001, var bl.a. resultatet av den tidigare lagstiftning som ansågs hindra att växelvis boende kommer till stånd. Rapporten är en återrapportering av ett regeringsuppdrag som gavs i regleringsbrevet för 2002. Joakim Pettersson på Enheten för Analys har skrivit rapporten.

Ann Eva Askensten
Chef för enheten för barn och familj

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	11
Den historiska och juridiska bakgrunden.....	13
Vårdnad och vårdnadshavare	13
Boende och umgänge	14
Underhållsskyldighet, underhållsbidrag och underhållsstöd.	15
Underhållsstöd vid växelvis boende före och efter reformen	19
Nuvarande regler	19
De ekonomiska konsekvenserna av att välja växelvis boende – typfallsberäkningar	21
Bidragsskyldig.....	21
Boförälder	23
Sammantaget för båda föräldrarna	24
Vårdnad, boende och underhåll – vad säger statistiken?	28
Barnens familjeförhållanden	28
Separationer och skilsmässor	31
Vårdnad efter separation.....	32
Hur många barn bor växelvis?.....	33
Underhållsstödet i siffror	35
Hur många barn har underhållsstöd vid växelvis boende?	36
Barnens ålder.....	37
Regionala skillnader	39
Hur har regelförändringen påverkat antalet växelvis boende barn?.....	42
Förändringarna mellan december 2000 och december 2001	46
De som valde växelvis boende	49
Sammanfattning av intervjuundersökning.....	55
Processer i domstol.....	59
Tvister om vårdnad, boende och umgänge i tingsrätt	59
Sammanfattande kommentarer	61
Bilaga: Sammanfattande slutrapport av intervjuundersökning från SKOP	63

Sammanfattning

Regeringen gav i regleringsbrevet för år 2002 RFV i uppdrag att utvärdera reformen om underhållsstöd vid växelvis boende. RFV:s uppdrag var dels att undersöka om reformen har påverkat föräldrars benägenhet att välja ett växelvis boende, dels i samråd med Socialstyrelsen undersöka om den påverkat föräldrarnas benägenhet att processa i domstol för att få till stånd ett växelvis boende. Särskilt ska förhållandena för de mindre barnen uppmärksammas.

I syfte att besvara dessa frågeställningar har data från RFV:s register över underhållsstöd analyserats. Statistiken har sammanställts på aggregerad nivå så att utvecklingen av antalet växelvis boende barn i olika åldersgrupper och regioner har kunnat studeras. Två tvärsnitt ur registren har också skapats, ett avseende december år 2000 och ett avseende december år 2001, för att på individnivå kunna studera vad som hänt i samband med reformen som trädde i kraft i april år 2001. Det underlag som registren ger är emellertid otillräckligt för att kunna avgöra vilka faktorer, åsikter och omständigheter som är avgörande när föräldrarna väljer boende för barnen. För att komplettera och nyansera bilden som registeranalysen ger har en kvalitativ intervjuundersökning genomförts. SKOP fick i uppdrag att intervjua 60 föräldrar – där ungefär hälften av föräldrarna hade växelvis boende – om deras val av boende efter separationen, hur de upplever att den valda lösningen fungerar samt vilken kännedom de har om underhållsstöd vid växelvis boende.

Resultaten från registeranalysen visar att antalet barn som får underhållsstöd vid växelvis boende ökat kraftigt efter reformen. Denna kraftiga ökning beror till största delen på att det kommit in många nya barn i systemet som tidigare inte haft underhållsstöd. Av alla barn med underhållsstöd vid växelvis boende i december år 2001 var 43 procent nytilkomna och återfanns inte i systemet ett år tidigare. För en förhållandevis stor andel, 22 procent, av samtliga de barn som kom in i underhållsstödet mellan december 2000 och december 2001 har föräldrarna valt växelvis boende. Det måste emellertid betraktas som ett ovanligt val att gå från fullt underhållsstöd till växelvis boende. Av samtliga med underhållsstöd som inte bodde växelvis i december år 2000 var det endast 0,7 procent som gjorde detta val. Det var något vanligare att gå från utfyllnadsbidrag till underhållsstöd vid växelvis boende, motsvarande andel var för dessa 3 procent.

Registeranalysen visar att barnets ålder är av stor betydelse för val av boende. Det är ett relativt litet antal riktigt små barn som bor växelvis. Det största antalet växelvis boende barn finner vi i åldrarna 8 till 11 år. Andelen växelvis

boende barn av samtliga med underhållsstöd är dock högst i 3- till 8-års-åldern. Att andelen är högre i dessa åldrar beror på att det är fler äldre barn med särlevande föräldrar. I tonåren minskar antalet växelvis boende. Åldersfördelningen är i princip identisk vid de båda tidpunkterna som studerats. Detta innebär att den stora ökningen av antalet växelvis boende barn inte enbart bestått av små barn. Åldersfördelningen för de barn som bor växelvis efter reformen, vare sig de är nya i systemet eller tidigare har haft fullt underhållsstöd, följer samma mönster som den för gruppen som bodde växelvis före reformen. Benägenheten att välja växelvis boende är mycket liten för de små barnen. Av alla nytillkomna barn som inte hade växelvis boende var 12 procent 0 till 1 år, motsvarande andel för de växelvis boende barnen var 2 procent.

Att åldersfördelningen skiljer sig för de barn där föräldrarna valt växelvis boende har i huvudsak tre tänkbara orsaker. För det första kan föräldrarna anse det olämpligt med växelvis boende för riktigt små barn, vilket delvis bekräftas av intervjuundersökningen. För det andra kan föräldrar som hållit ihop längre, och därmed har äldre barn vid separationen, lättare samarbeta för att få växelvis boende att fungera. För det tredje kan reformen ha attraherat föräldrar som inte är nyseparerade och som tidigare löst underhållsfrågorna på egen hand då reformen medförde att fler föräldrar blev berättigade till stöd när det beräknas på den egna inkomsten. Med föreliggande datamaterial har det inte varit möjligt att kvantifiera vilken av dessa förklaringar som är viktigast. Det mesta tyder på att det är en kombination av dessa tre.

Studien visar vidare att de regionala skillnaderna i andelen växelvis boende barn är relativt stora. Lägst andel uppvisar de tre storstadslänen, högst andel är det i norrlandslänet samt Gotland och Värmland. På lokal nivå i de tre storstadslänen visar statistiken på att andelen generellt sett är låg i närförort och innerstad, i länens ytterområden är andelen högre. En förklaring till de regionala och lokala skillnaderna är att i områden med högre genomsnittliga inkomster kommer en större andel av föräldrarna med växelvis boende barn inte vara berättigade till stöd. Andelen av alla föräldrar med växelvis boende som får underhållsstöd är därmed lägre. En annan förklaring står att finna i läget på bostadsmarknaden. I storstadslänens mer centrala områden är bostäder en bristvara. Att få växelvis boende att praktiskt och ekonomiskt fungera i dessa områden kan vara svårare än i områden där bristen på bostäder inte är så stor.

Intervjuundersökningen visar att de som valt växelvis boende som främsta skäl till detta val anger att de ville finna en lösning som var bra för barnet. Föräldrarna nämner även mer egoistiska skäl, som att ingen av dem vill vara ifrån barnet under längre perioder eller att de anser sig ha rätt att regelbundet och varaktigt bo med barnet. För några föräldrar har deras arbetstider varit

viktiga för valet av boendelösning. Gemensamt för de flesta av de som valt växelvis boende är att föräldrarna har kunnat diskutera sig fram till en lösning som de är överens om. Dessa föräldrar tenderar att ha en relativt god relation trots separationen. Endast en av de intervjuade har växelvis boende efter domstolsutslag. Det är också den förälder med växelvis boende barn som är minst nöjd med hur boendelösningen fungerar. Ett gott samarbete mellan föräldrarna är en nödvändig förutsättning för lyckat växelvis boende, om man får tro intervjupersonerna.

Ingen av de intervjuade anger underhållsstödet som ett viktigt skäl för val av boende. De flesta har valt boendelösning först och därefter förhört sig om stöd hos Försäkringskassan. Kunskapsnivån om underhållsstöd vid växelvis boende är låg bland de intervjuade. Det finns exempel på föräldrar som får underhållsstöd vid växelvis boende utan att veta vad det är de får stöd för. Andra har fullt underhållsstöd trots att barnens boende, utifrån hur den intervjuade beskriver det, måste betraktas som växelvis. Intervjuerna visar vidare att begreppet "växelvis boende" inte har någon entydig innebörd för föräldrarna, begreppet används ibland för att beskriva lösningar som mer bör betraktas som sedvanligt eller omfattande umgänge. De föräldrar som verkligen har växelvis boende använder ofta begrepp som "delad vårdnad" eller beskrivningar som att "barnet bor varannan vecka" eller "halva tiden hos mig och halva tiden hos pappan/mamman". Utifrån intervjuundersökningen måste stödets inverkan på val av boendelösning i det närmaste betraktas som obefintlig.

Sammantaget tyder registeranalysen och intervjuundersökningen på att underhållsstödets utformning inte är avgörande för föräldrarnas val av boende för barnen. Däremot har reformen undanröjt ett av de hinder mot växelvis boende som de tidigare reglerna i viss mån kunde innebära. Studien visar att antalet barn som får underhållsstöd vid växelvis boende ökat efter reformen. Den främsta orsaken till detta är att fler föräldrar är berättigade till underhållsstöd när det prövas mot den egna inkomsten.

Det är mycket svårt att dra några säkra slutsatser vad beträffar föräldrarnas benägenhet att processa i domstol för att få till stånd växelvis boende. Statistiken på området är inte heltäckande och antalet ärenden som rör växelvis boende är litet. Den genomgång som har gjorts av domar i vårdnadstvister vid landets tingsrätter under år 1999 och första halvåret år 2002 ger indikationer på att yrkandet på växelvis boende ökar något. Vidare framgår att rätten i högre utsträckning dömer till växelvis boende, även mot ena förälderns vilja. Det rör sig emellertid om ett mycket litet antal. Under 1999 utdömdes växelvis boende i 32 fall av totalt 951 granskade vårdnadstvister, motsvarande siffror avseende första halvåret år 2002 var 27 av totalt 411 domar i vård

nadstvister. År 1999 dömdes växelvis boende mot en förälders vilja i 8 fall, under första halvåret 2002 var det 18 domar om växelvis boende mot ena förälderns vilja. Exakt vilken effekt reformen haft på denna utveckling är i det närmaste omöjligt att uttala sig om. Då mätpunkterna är få och antalet litet kan ökningen bero på rena tillfälligheter.

Inledning

Det finns omkring 500 000 barn som lever skilda från minst en av sina föräldrar. Det vanligaste är att barnen med särlevande föräldrar lever tillsammans med en ensamstående mamma. De resterande lever antingen med en ensamstående pappa, i en ombildad familj eller växelvis hos båda föräldrarna. Med växelvis boende menas att barnen bor halva tiden hos mamma och halva tiden hos pappa. Det finns inga exakta siffror på hur många barn som bor växelvis men uppskattningar som SCB gjort utifrån ULF 2000 tyder på att det kan vara 10 procent av alla barn med särlevande föräldrar som bor växelvis. Om denna uppskattning är korrekt skulle 45 000–50 000 barn bo växelvis hos båda föräldrarna.

Till de positiva effekterna av växelvis boende hör att barnet får förutsättningar att etablera en god kontakt med båda föräldrarna. En av utgångspunkterna för den svenska familjepolitiken är att barn i allmänhet mår bäst av en nära och vardaglig relation med båda sina föräldrar, oavsett om dessa lever tillsammans eller isär. För att delvis kompensera för de merkostnader som växelvis boende medför har det sedan det nya underhållsstödet infördes år 1997 varit möjligt för föräldrar att erhålla ett ekonomiskt bidrag från staten om barnen bor växelvis. Till en början betalades det ut som ett utfyllnadsbidrag, inom ramen för underhållsstödet, till den förälder där barnet var folkbokfört. Utfyllnadsbidragets storlek bestämdes av den andre förälderns inkomst. Dessa regler gav emellertid upphov till en del oönskade konsekvenser. Bland annat kunde föräldrar med låga inkomster bli utan bidrag om den andra föräldern hade god inkomst, samtidigt som en förälder med relativt hög inkomst mycket väl kunde få bidrag. Dessutom orsakade reglerna konflikter mellan föräldrarna vad gäller utfyllnadsbidragets fördelning dem emellan. Dessa regler försvarade för föräldrar med låga inkomster att få till stånd ett fungerande växelvis boende.

I april 2001 trädde därför nya regler i kraft som gjorde det möjligt att få *underhållsstöd vid växelvis boende*. Enligt dessa nya regler finns det möjlighet för båda föräldrarna att erhålla maximalt ett halvt underhållsstöd, det vill säga 586 kronor per barn och månad. Sedan de nya reglerna infördes har antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende ökat kraftigt, från lite drygt 10 000 barn i april år 2001 till drygt 20 000 barn i september år 2002.

I föreliggande studie analyseras vilken effekt reformen har haft på antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende samt vilka övriga förändringar reformen gav upphov till. Detta görs utifrån data från RFV:s register. För att komplettera och nyansera bilden har även en kvalitativ intervjuundersökning

genomförts. Separerade föräldrar både till barn som bor växelvis och som har annat boende har intervjuats. Frågorna rörde deras val av boende efter separationen, hur de upplever att den valda lösningen fungerar samt vilken känedom och kunskap de har om underhållsstöd vid växelvis boende.

Rapporten inleds i det följande med en teoretisk del som kortfattat redogör för den historiska och juridiska bakgrunden. Några centrala begrepp förklaras och typfallsberäkningar presenteras rörande de ekonomiska konsekvenserna av att välja växelvis boende. Därefter följer en empirisk del som dels presenterar statistik över vårdnad, boende och underhåll, dels hur regelförändringen påverkat antalet växelvis boende. Efter denna del sammanfattas intervjuundersökningen varpå en sammanfattning av uppgifter rörande processer i domstol följer. Som bilaga till denna rapport medföljer även SKOP:s slutrapport.

Den historiska och juridiska bakgrunden

Denna del av rapporten ger en bakgrundsbeskrivning av viss central lagstiftning kring vårdnad, boende och underhåll. Vidare beskrivs underhållsstödssystemet samt syftet och intentionerna med reformen om underhållsstöd vid växelvis boende. För att utreda hur regelförändringarna påverkar hushålls ekonomin och vilka incitament reformen ger upphov till presenteras också beräkningar för olika typfall

Vårdnad och vårdnadshavare

Enligt Föräldrabalken (SFS 1949:381 kap. 6) har alla barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Vidare framgår det av lagen att det är barnets vårdnadshavare som har ansvar för att barnets rättigheter och behov blir tillgodosedda. Den som har vårdnaden om barnet har rätt och skyldighet att bestämma i de frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren har även ansvar för att barnet får den tillsyn som behövs samt att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

Om föräldrarna är gifta med varandra är grundregeln att barnet från födseln står under vårdnad av båda föräldrarna, s.k. *gemensam vårdnad*. När vårdnaden är gemensam är föräldrarna juridiskt likställda, vilket innebär att de har samma rättigheter och skyldigheter gentemot sina barn. Om föräldrarna inte är gifta vid barnets födsel är grundregeln att modern har *ensam vårdnad*. Om föräldrarna gifter sig efter barnets födelse är vårdnaden gemensam från den tidpunkt då de ingår äktenskap. I vissa fall kan domstol anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare som inte är barnets föräldrar om detta bedöms vara bäst för barnet.

Om föräldrarna inte är gifta med varandra men ändå vill ha gemensam vårdnad, kan detta ske på två sätt. För det första kan domstol besluta detta om båda föräldrarna är överens om gemensam vårdnad och om de tillsammans lämnar en ansökan till domstolen. För det andra kan föräldrarna få gemensam vårdnad genom registrering hos skattemyndigheten efter det att de båda anmält detta till socialnämnden i samband med att nämnden godkänner faderskapsbekräftelsen. Föräldrarna kan också anmäla om gemensam vårdnad direkt till skattemyndigheten givet att barnet inte har särskilt förordnad vårdnadshavare och att båda föräldrarna och barnet är svenska medborgare. En grundförutsättning för ett beslut om gemensam vårdnad är att det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa.

Vid skilsmässa är grundregeln att den gemensamma vårdsnaden om barnet består, detsamma gäller vid separation, givet att föräldrarna haft gemensam vårdnad innan separationen.¹ Om någon av föräldrarna vill ha förändring i vårdnadsfrågan efter separationen, antingen det gäller att få till stånd gemensam vårdnad eller att själv bli anförtrodd som ensam vårdnadshavare, ska rätten basera sitt beslut på vad som bedöms vara bäst för barnet. Rätten kan inte besluta om gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsätter sig det.

Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar är en relativt ny företeelse. För såväl ogifta föräldrar som för frånskilda var det, före år 1977, en omöjlighet att ha gemensam vårdnad om sina barn. Det var först år 1977 som den möjligheten infördes. För beslut om gemensam vårdnad krävdes att ärendet prövades i domstol. År 1983 togs regeln om domstolsprövning bort och det krävdes endast en anmälan till pastorsämbetet. Successivt har lagstiftningen anpassats så att gemensam vårdnad om barnen för ogifta underlättats. Sedan oktober 1998 har domstol möjlighet att besluta om, respektive vägra att upplösa, gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Denna lagförändring har inneburit att den ena föräldern inte kan hindra att den andre föräldern får gemensam vårdnad, givet att rätten bedömer att gemensam vårdnad är bäst för barnet.

Frågan om *automatisk gemensam vårdnad* för ogifta föräldrar från barnets födelse har diskuterats och utretts vid ett flertal tillfällen sedan slutet av 1970-talet.² Det har i de flesta utredningar och betänkanden framhållits att gemensam vårdnad i de allra flesta fall är att föredra framför ensam vårdnad. Hittills har dock slutsatserna varit att automatisk gemensam vårdnad för ogifta inte bör införas.

Boende och umgänge

I detta sammanhang är det viktigt att skilja på vårdnad och boende. Att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet behöver inte innebära att de är lika delaktiga i barnets dagliga omvårdnad eller att barnet bor hos båda föräldrarna. Begreppet *vårdnad* avser det juridiska ansvaret för barnets person. Den faktiska och vardagliga omsorgen om barnet beror till stor del på hos vem av föräldrarna barnet bor. Om en av föräldrarna har ensam vårdnad är det i regel så att barnet också bor hos denne förälder. Även då särlevande föräldrar har gemensam vårdnad bor barnet i de allra flesta fall hos en av

¹ Skilsmässa avser upplösning av äktenskap, separation avser upplösning av samboförhållande.

² För en översikt, se ”Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar” Ds 1999:57.

föräldrarna, som därmed också tar det största ansvaret för barnets faktiska omvårdnad.

I Föräldrabalken (kap. 6, 15§) slås det fast att barnet har rätt till *umgänge* med den förälder som barnet inte bor tillsammans med och att båda föräldrarna har ansvar för att detta tillgodoses. I första hand uppmuntras föräldrar att själva träffa avtal om umgänge och boende. I de fall föräldrarna själva inte kan enas, kan domstol besluta om såväl boende som umgänge. Om föräldrarna har gemensam vårdnad kan rätten avgöra om barnet ska bo hos mamman, pappan eller om barnet ska bo växelvis hos de båda. Avgörande ska vara vad som bedöms vara bäst för barnet.

Om den ena föräldern har ensam vårdnad, eller om de har gemensam vårdnad och barnet bor hos den ena föräldern, kan rätten avgöra omfattningen på umgänget med den andre föräldern. Det vanligaste är att man dömer till *sedvanligt umgänge*, vilket innebär umgänge varannan fredag till söndag. Enligt Socialstyrelsens genomgång avseende år 1999 blir det vanligare med domar med ett mer varierat umgänge, vilket kan innebära att man lägger till en vardagskväll varannan vecka utöver det sedvanliga umgänget eller ett mer utvidgad umgänge som exempelvis varannan torsdag till måndag morgon.³

Underhållsskyldighet, underhållsbidrag och underhållsstöd.

Föräldrar är underhållsskyldiga för sina barn fram till barnets artonårsdag. Om barnet går i skola efter denna tidpunkt är föräldrarna underhållsskyldiga under skoltiden, dock som längst till den dag barnet fyller 21 år. Föräldrarna ska bidra till underhållet åt barnet ”efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga”. (FB kap. 7, 1§)

Om föräldrarna bor på skilda håll fastställs ett *underhållsbidrag* för den förälder som inte bor med barnet, den *bidragsskyldige*. Detta gäller oavsett om den juridiska vårdnaden är gemensam eller ej. Underhållsbidraget fastställs antingen genom avtal mellan föräldrarna eller genom dom och betalas i förskott varje månad av den bidragsskyldige till den förälder som har barnet boende hos sig, *boföräldern*. Genom att betala underhållsbidraget fullgör den bidragsskyldige sin underhållsskyldighet. Om barnet bor växelvis fastställs inget underhållsbidrag. Det är viktigt att påpeka att Försäkringskassan inte är

³ ”Tvistiga vårdnads-, boende-, och umgänges mål” Socialstyrelsen 1999.

inblandad vare sig i att fastställa underhållsbidragets storlek, eller i administrationen av transaktionen mellan föräldrarna.

En bidragsskyldig förälder har rätt att göra avdrag på underhållsbidraget, s.k. *umgängesavdrag*, om denne haft barnet boende hos sig under minst fem hela, sammanhängande dygn eller sex hela dygn under en kalendermånad. För varje helt dygn får den bidragsskyldige tillgodoräkna sig ett avdrag på 1/40 av det fastställda underhållsbidraget. Om man vid beräkning av underhållsbidragets storlek tagit hänsyn till att den bidragsskyldige har ett såpass omfattande umgänge med barnet att han eller hon på detta vis delvis fullgör sin underhållsskyldighet, finns ingen möjlighet till umgängesavdrag.

Då många föräldrar efter en skilsmässa eller separation har svårt att träffa avtal om underhållsbidrag och att få transaktionerna emellan sig att flyta friktionsfritt har det visat sig att det i många fall behövs en mellanhand som administrerar betalningarna mellan föräldrarna. Denna roll har Försäkringskassan fått. *Underhållsstödet* infördes i februari 1997 och ersatte då bidragsförskottet och det särskilda bidraget till vissa adoptivbarn. Underhållsstöd kan betalas ut till barn med särlevande föräldrar antingen som *fullt underhållsstöd* eller som *utfyllnadsbidrag*. Fullt underhållsstöd är för närvarande 1 173 kronor per månad och barn och betalas ut till den förälder som har barnet boende hos sig, boföräldern. Utfyllnadsbidraget fyller ut mellanskillnaden mellan det belopp den bidragsskyldige förväntas betala direkt till boföräldern och 1 173 kronor. Utfyllnadsbidraget betalas således enbart ut i de fall där föräldrarna kan sköta betalningarna sinsemellan men då den bidragsskyldige har en låg inkomst och därmed även ett lågt fastställt *återbetalningsbelopp*.

Det är viktigt att notera att återbetalningsbeloppet inte är detsamma som underhållsbidraget. Underhållsbidraget, som fastställs genom avtal mellan föräldrarna eller genom dom, ska bestämmas med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga. För beräkning av barnets behov används i allmänhet ett schablonbelopp där bland annat livsmedel, hygienartiklar, kläder, skor, leksaker, förbrukningsvaror, fritidsartiklar ingår.⁴ Till schablonbeloppet läggs sedan kostnader för barnomsorg, fritids och eventuell inackordering på studieort. Andra kostnader ska föräldrarna fördela efter överenskommelse. Beloppet för barnets behov reduceras med tio procent om barnet får mat utanför hemmet, likaså dras barnets sociala förmåner, såsom barnbidrag och studiebidrag, och eventuell egen inkomst bort från beloppet. Den

⁴ För år 2002 gällde följande schablonbelopp för barns behov:

Barn 0 – 6 år: 65 % av basbeloppet = 2 052 kr/mån. Barn 7–12 år: 80 % av

basbeloppet = 2 526 kr/mån. Barn 13–18 år: 95 % av basbeloppet = 3 000 kr/mån.

andra delen som avgör underhållsbidragets storlek är respektive förälders ekonomiska förmåga. Båda föräldrarnas ekonomiska förmåga beräknas på samma sätt och baseras på förvärvsförmåga, förvärvsinkomst, kapitalinkomst och eventuell förmögenhet. Från detta belopp har föräldern rätt att göra förbehåll för egna levnadskostnader, levnadskostnader för eventuell make/sambo och egna hemmavarande barn samt skälig kostnad för bostad. När de ovan nämnda inkomsterna och kostnaderna tagits i beaktande beräknas ett ekonomiskt överskott för respektive förälder. Detta överskott ligger till grund för beräkningen av underhållsbidragets storlek i enlighet med nedanstående beräkningsmetod:

$$\text{Underhållsbidrag per barn} = \text{Barnets behov} * \frac{\text{Bidragsskyldigs överskott}}{\text{Föräldrarnas sammanlagda överskott}}$$

Efter denna beräkning görs en bedömning om beloppet är skäligt med tanke på barnets och föräldrarnas situation. Justeringar kan därefter göras innan slutgiltigt underhållsbidrag är fastställt.

Återbetalningsbeloppet beräknas på ett betydligt enklare sätt och baseras bland annat på den bidragsskyldiges inkomst enligt senaste taxeringsbeslut och dennes antal barn som han/hon är underhållsskyldig för. Som inkomst räknas inkomst av tjänst och kapital samt överskott av näringsverksamhet. Om den bidragsskyldige har en skattepliktig förmögenhet ska en procent av den del som överstiger 900 000 kronor läggas till inkomsten. Likaså läggs eventuellt studiebidrag till inkomsten. Beroende på antalet barn som den bidragsskyldige är underhållsskyldig för ska återbetalningsbeloppet beräknas som en viss procentsats av den framräknade inkomsten efter det att denna minskats med ett avdrag på 72 000 kronor. Återbetalningsbeloppet kan emellertid inte överstiga 1 173 kronor. Mer formellt kan beräkningsmetoden skrivas som:

$$\text{Återbet.belopp/barn o mån} = \begin{cases} 0 \text{ kr} & ; \text{ om årsinkomst} < 72\ 000 \\ [(\text{Årsinkomst} - 72\ 000) * X\%]/12 & ; \text{ om } 72\ 000 < \text{ink.} < T_{\text{Imax}} \\ 1\ 173 \text{ kr} & ; \text{ om årsinkomst} > T_{\text{Imax}} \end{cases}$$

Där X% är den procentsats som beror på antalet barn och T_{Imax} är den lägsta inkomsten som ger det maximala återbetalningsbeloppet, det vill säga 1 173 kronor. I tabell 1 redovisas gällande procentsatser och de lägsta inkomster som ger högsta återbetalningsbelopp vid olika antal barn.

Tabell 1 Procentsats samt lägsta årsinkomst som ger högsta återbetalningsbelopp vid olika antal barn

Antal barn	Procentsats, %	Lägsta årsinkomst som ger högsta återbetalningsbelopp
1	14,00	172 540
2	11,50	194 400
3	10,00	212 760
4	7,75	253 630
5	6,40	291 940
6	5,50	327 930
7	4,86	361 800
8	4,38	393 740
9	4,00	423 900
10	3,70	452 430

Som framgår ovan ger de olika beräkningssätten upphov till olika belopp. Inom underhållsstödssystemet får boföräldern 1 173 kronor per barn och månad oavsett inkomst.⁵ Den bidragsskyldige betalar ett återbetalningsbelopp på mellan 0 och 1 173 kronor per barn och månad beroende på inkomst. Underhållsbidraget som fastställs i ett avtal eller genom dom kan vara högre såväl som lägre än underhållsstödet.

Det finns sammanfattningsvis tre sätt för en förälder att fullgöra sin underhållsskyldighet. För det första kan man ha barnet varaktigt boende hos sig, vilket även innefattar växelvis boende. För det andra kan föräldern betala ett avtalat eller utdömt underhållsbidrag, eller ett belopp motsvarande ett fiktivt återbetalningsbelopp, direkt till den förälder som har barnet boende hos sig. För det tredje kan föräldern betala det fastställda återbetalningsbeloppet till Försäkringskassan inom ramen för underhållsstödssystemet.

⁵ Om barnet har egna inkomster som överstiger 48 000 kronor per år minskas underhållsstödet med hälften av det belopp som överstiger 48 000 kronor. Det är emellertid få barn för vilka underhållsstödet reduceras av denna anledning och det gäller då främst barn med förlängt underhållsstöd.

Underhållsstöd vid växelvis boende före och efter reformen

Som nämndes ovan behöver föräldrar som låter barnen bo växelvis inte betala underhållsbidrag. Enligt föräldrabalken fullgör båda föräldrarna sin underhållsskyldighet genom att de båda har barnet boende hos sig. I enlighet med detta synsätt betalades tidigare inget bidragsförskott ut i det system som föregick underhållsstödet. När det nya underhållsstödssystemet infördes i februari 1997 blev det möjligt att få utfyllnadsbidrag vid växelvis boende, någon återbetalningsskyldighet fastställdes emellertid inte. Storleken på underhållsstödet vid växelvis boende beräknades som 1 173 kronor minskat med det belopp som skulle ha återbetalats av den som inte är boförälder. Stödet utbetalades till den som var registrerad som boförälder och lagen innehöll inga bestämmelser om hur stödet skulle fördelas mellan föräldrarna. Det förutsattes att föräldrarna kunde komma överens om detta då barnen bodde växelvis.

Reglerna om utfyllnadsbidrag vid växelvis boende fick emellertid en del märkliga och oönskade konsekvenser. För det första innebar beräkningsmetoderna, där det utbetalda beloppet baserades på den bidragsskyldiges inkomst, att en boförälder med hög inkomst kunde få utfyllnadsbidrag samtidigt som en annan boförälder med låg inkomst blev utan. Likaså rapporterade försäkringskassorna att reglerna orsakat konflikter mellan föräldrarna, bl.a. vad gäller utfyllnadsbidragets fördelning. Dessa problem föranledde RFV att år 1998 föreslå en regelförändring som skulle innebära att båda föräldrarna skulle kunna få underhållsstöd. RFV påpekade emellertid att en sådan förändring skulle medföra kostnadshöjningar och omfattande förändringar i IT-systemen och att en sådan regelförändring därför inte kunde genomföras under år 1998.

Nuvarande regler

Den 1 april 2001 trädde de nuvarande reglerna i kraft. Enligt dessa har båda föräldrarna rätt till underhållsstöd då barnen bor växelvis. Maximalt utbetalas hälften av ett fullt underhållsstöd, det vill säga 586 kronor till respektive förälder. Detta belopp minskas med halva det återbetalningsbelopp som föräldern själv skulle betalat om denne varit bidragsskyldig.

Intentionerna med regelförändringen var att komma bort från de negativa konsekvenser som de gamla reglerna om utfyllnadsbidrag vid växelvis boende gav upphov till och att underlätta för föräldrar att välja ett boende som passar bäst för just dem och deras barn. I grunden ligger också en politisk

ambition att underlätta för båda föräldrarna att ha en vardaglig och regelbunden kontakt med barnen även efter en skilsmässa eller separation.

Det är emellertid inte alltid helt glasklart när det föreligger växelvis boende och när det är fråga om ett omfattande umgänge. Om föräldrarna är överens om att barnen bor växelvis är det relativt oproblematiskt. Ansökan lämnas i dessa fall till Försäkringskassan som beräknar storleken på respektive förälders underhållsstöd. Problemen uppstår om föräldrarna är oeniga om huruvida barnen bor växelvis. Enligt vad Högsta Domstolen (HD) uttalat är det fråga om umgänge och inte växelvis boende om barnet bor en tredjedel hos den ena föräldern.⁶ Även om skillnaden i vistelsetid mellan föräldrarna är mindre bör det betraktas som umgänge. Som vistelsetid räknas all den faktiska tid som barnet är hos föräldern, inte enbart hela dygn, som fallet är när man beräknar umgängesavdrag. I praktiken krävs som minst mellan 43,5 och 47,5 procent hos den ena föräldern för att det ska räknas som växelvis boende. Det är emellertid inte enbart vistelsetiden som är avgörande. Andra faktorer som är av betydelse ”är var barnet är folkbokfört, hur barnets boende är ordnat, var barnet förvarar sina tillhörigheter och hur barnets försörjning har fördelats mellan föräldrarna”.⁷ Ett problem är också att korrekt fördela den tid barnet tillbringar på förskola, skola och fritids. Faktorer som påverkar hur dessa timmar fördelas är vem som huvudsakligen lämnar och hämtar samt vem som är hemma vid vård av sjukt barn.

En förälder som är missnöjd med Försäkringskassans beslut har möjlighet att överklaga beslutet. Överklagandet går i första hand till Försäkringskassan som, om de finner tillräckligt starka skäl för det, omprövar sitt beslut. Om beslutet står fast kan ärendet gå vidare till förvaltningsdomstol, det vill säga läns- och kammarätt.

I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att övrig lagstiftning, exempelvis vad beträffar barn- och bostadsbidrag, inte är anpassad för växelvis boende. Den förälder som har barnet folkbokfört hos sig får hela barnbidraget och har möjlighet att få ett högre bostadsbidrag. I en tidigare rapport från RFV påpe

⁶ Se RFV Anser 1999:4 ”Underhållsstöd – Kammarättsdomar februari 1997 – mars 1999”, sid. 3 och RFV Vägledning 2001:9 ”Underhållsstöd”, sid. 31.

⁷ RFV Anser 1999:4 ”Underhållsstöd – Kammarättsdomar februari 1997 – mars 1999”, sid. 3.

kades behovet av en modernisering av reglerna för barnbidraget för att underlätta gemensam vårdnad i praktiken.⁸

De ekonomiska konsekvenserna av att välja växelvis boende – typfallsberäkningar

Vad betyder reglerna om underhållsstöd vid växelvis boende för föräldrarnas ekonomi? Vilka ekonomiska incitament finns det för att välja den ena eller andra boendeformen för sina barn? Som det beskrivits ovan framgår att underhållsstödet till respektive förälder maximalt kan uppgå till 586 kronor per månad och barn. Stödet räknas ner med halva det återbetalningsbelopp som skulle betalats om bidragsmottagaren i stället hade varit bidragsskyldig. Detta innebär att båda föräldrarnas taxerade inkomst påverkar stödets storlek. Om barnet inte bor växelvis är underhållsstödet oberoende av boföräldrarnas inkomst, och det är enbart den bidragsskyldiges återbetalningsbelopp som påverkas av dennes inkomst. Beräkningsmetoden gör att det i vissa inkomstintervall finns relativt starka ekonomiska incitament till att välja växelvis boende, i synnerhet för den bidragsskyldige.

Nedan presenteras beräkningar av hur underhållsstödet respektive återbetalningsbeloppet förändras om växelvis boende väljs i stället för boende hos den ena föräldern. Det är viktigt att påpeka att vi här endast tar hänsyn till själva underhållsstödet. Det är både möjligt och troligt att ett växelvis boende för barnen påverkar såväl inkomster som utgifter för föräldrarna. Om det växelvisa boendet kräver förändrade bostadsförhållanden för den ene föräldern kan boendekostnaderna för denne stiga och om det krävs anpassning av arbetstiderna kan förvärvsinkomsten påverkas. Den totala effekten på olika familjers ekonomi är det mycket svårt att uttala sig om enbart utifrån typfallsberäkningar då olika familjers förutsättningar kan variera högst avsevärt.

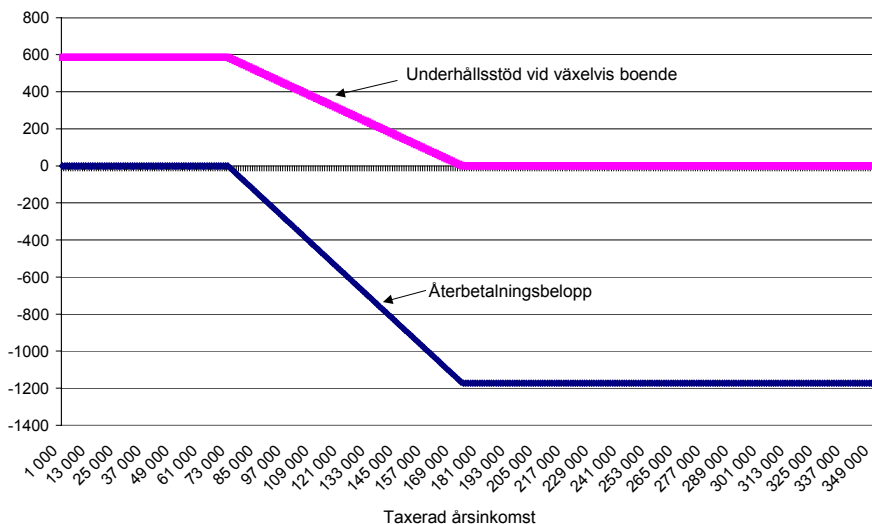
Bidragsskyldig

I figur 1 visas hur mycket en bidragsskyldig⁹ med ett barn är återbetalningskyldig om barnet bor hos den ena föräldern samt hur mycket underhålls

⁸ RFV Analyserar 2000:3 ”Delat barnbidrag”.

bidrag som betalas ut vid växelvis boende vid olika årsinkomster. Beräkningarna bygger på antagandet att barnet har en årsinkomst som understiger 48 000 kronor. Återbetalningsbeloppet är anggett som ett negativt värde då det bättre åskådliggör att det är en utgift för individen.

Figur 1 Återbetalningsbelopp för bidragsskyldig med ett barn samt underhållsstöd vid växelvis boende för ett barn vid olika inkomstnivåer. (belopp i kronor per månad)

Figuren visar främst tre saker. För det första kan det konstateras att det är vid relativt låga inkomster, upp till 72 000 kronor per år, som maximalt underhållsstöd vid växelvis boende betalas ut. På årsinkomster därutöver trappas stödet successivt ned och vid årsinkomster på omkring 170 000 kronor är underhållsstödet i praktiken 0 kronor om det gäller ett barn.¹⁰

⁹ Vid växelvis boende är det egentligen fel att tala om en bidragsskyldig förälder. Emellertid kvarstår det faktum att om barnen inte bor växelvis så är en av föräldrarna bidragsskyldig. Då syftet med dessa beräkningar är att jämföra de ekonomiska konsekvenserna för respektive förälder av att välja växelvis boende i stället för att inte ha växelvis boende kvarstår beteckningen bidragsskyldig.

¹⁰ Om underhållsstödet är fastställt till ett belopp lägre än 50 kronor bortfaller stödet (16§ USL).

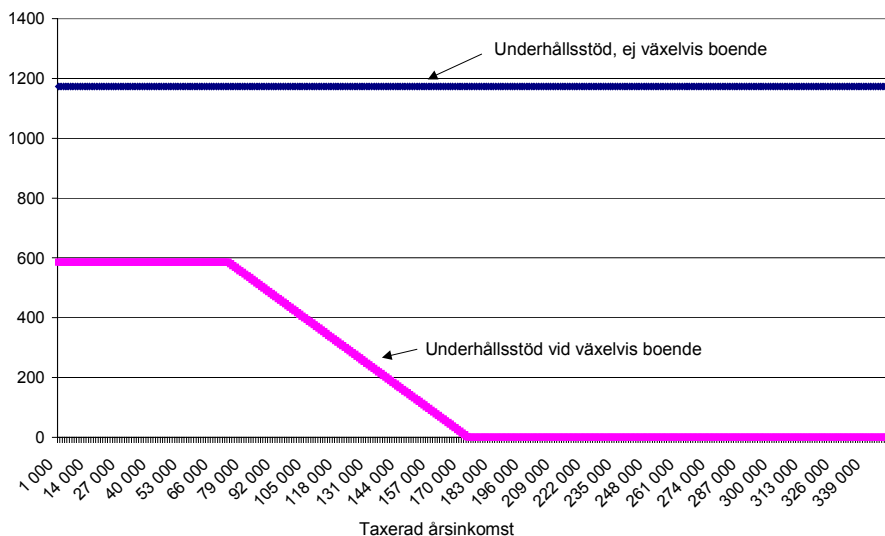
För det andra ger underhållsstödet upphov till marginaleffekter för den bidragsskyldige i ett visst inkomstintervall, detta oavsett om barnet bor växelvis eller ej. Marginal effekterna är emellertid kraftigare om barnet inte bor växelvis då enbart halva det belopp som skulle betalats om personen var återbetalningsskyldig dras av från underhållsstödet om barnet bor växelvis. I vilket inkomstintervall systemet ger upphov till marginaleffekter beror på hur många barn den bidragsskyldige är underhållsskyldig för. Om den bidragsskyldige är underhållsskyldig för ett barn är intervallet, vilket nämndes ovan, årsinkomster mellan 72 000 och 170 000 kronor. Om den bidragsskyldige har fler barn förskjuts den övre gränsen uppåt, vid två barn till 190 000 kronor och vid tre barn till omkring 210 000 kronor.

Den tredje aspekten som figuren visar är att bidragsskyldiga med inkomster över 170 000 kronor, givet att den bidragsskyldige har ett barn, har mest att tjäna, i kronor räknat, på att välja växelvis boende. Återigen är det viktigt att framhålla att vi här enbart studerar underhållsstödet och återbetalningsbeloppet.

Boförälder

Hur underhållsstödet förändras för en boförälder med ett barn om man övergår till växelvis boende framgår av figur 2. Underhållsstödets storlek då barnen inte bor växelvis är för boföräldern oberoende av inkomstens storlek, 1 173 kronor per månad och barn. Om barnen bor växelvis minskas emellertid beloppet ju högre inkomsten är.

Figur 2 Underhållsstöd för boförälder med ett barn samt underhållsstöd vid växelvis boende för ett barn vid olika inkomstnivåer. (belopp i kronor per månad)

Underhållsstöd vid växelvis boende beräknas på samma sätt för boföräldern som för den bidragsskyldige. Skillnaden i underhållsstöd vid de två olika boendeformerna blir 587 kronor upp till årsinkomster på 72 000 kronor, därefter ökar skillnaden och vid en årsinkomst på ca 170 000 betalas inget stöd ut vid växelvis boende, skillnaden blir därmed 1 173 kronor.

Sammantaget för båda föräldrarna

I tabell 2 och 3 redovisas återbetalningsbelopp och underhållsstöd vid växelvis boende för bidragsskyldig samt underhållsstöd och underhållsstöd vid växelvis boende för boförälder.

Tabell 2 Återbetalningsbelopp för bidragsskyldig och underhållsstöd vid växelvis boende samt differens (kronor per månad)

Taxerad årsinkomst för bs	Ej växelvis boende Återbetalningsbelopp				Växelvis boende Underhållsstöd				Differens			
	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn
50 000	0	0	0	0	586	1 172	1 758	2 344	586	1 172	1 758	2 344
100 000	-327	-537	-700	-723	423	904	1 408	1 982	749	1 440	2 108	2 706
150 000	-910	-1 495	-1 950	-2 015	131	425	783	1 337	1 041	1 920	2 733	3 352
200 000	-1 173	-2 346	-3 200	-3 307	0	0	158	691	1 173	2 346	3 358	3 997
250 000	-1 173	-2 346	-3 519	-4 598	0	0	0	45	1 173	2 346	3 519	4 643

Tabell 3 Underhållsstöd för boförälder då barnen ej bor växelvis och underhållsstöd vid växelvis boende samt differens (kronor per månad)

Taxerad årsinkomst för BoF	Ej växelvis boende Underhållsstöd				Växelvis boende Underhållsstöd				Differens			
	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn
50 000	1 173	2 346	3 519	4 692	586	1 172	1 758	2 344	-587	-1 174	-1 761	-2 348
100 000	1 173	2 346	3 519	4 692	423	904	1 408	1 982	-750	-1 442	-2 111	-2 710
150 000	1 173	2 346	3 519	4 692	131	425	783	1 337	-1 042	-1 922	-2 736	-3 356
200 000	1 173	2 346	3 519	4 692	0	0	158	691	-1 173	-2 346	-3 361	-4 001
250 000	1 173	2 346	3 519	4 692	0	0	0	45	-1 173	-2 346	-3 519	-4 647

Det framgår tydligt utifrån de ovanstående figurerna och tabellerna att den ekonomiska konsekvensen av att välja växelvis boende blir olika för föräldrarna, givet att enbart underhållsstödet beaktas. Så som underhållsstödet nu är utformat är det emellertid inte ett nollsummespel mellan föräldrarna om man går från att ha barnen boende hos den ena föräldern till att ha dem boende växelvis. Detta framgår av tabell 4. Siffrorna i tabellen anger hur mycket mer, eller mindre, de båda föräldrarna tillsammans får ut av underhållsstödssystemet vid olika kombinationer av inkomster om de väljer växelvis boende i stället för att barnen bor hos en av föräldrarna.

Tabell 4 Nettoeffekt för boförälder och bidragsskyldig av att välja växelvis boende (kronor per månad)

BS tax. års- inkomst	1 barn				2 barn				3 barn			
	BoF tax. årsinkomst				BoF tax. årsinkomst				BoF tax. årsinkomst			
	50tkr	100tkr	150tkr	200tkr	50tkr	100tkr	150tkr	200tkr	50tkr	100tkr	150tkr	200tkr
50 000	0	-164	-456	-587	0	-270	-750	-1 174	0	-353	-978	-1 603
100 000	162	0	-293	-424	266	0	-481	-906	347	0	-628	-1 253
150 000	454	291	0	-132	746	477	0	-427	972	622	0	-628
200 000	586	423	131	0	1 172	904	425	0	1 597	1 247	622	0
250 000	586	423	131	0	1 172	904	425	0	1 758	1 408	783	158

Ett positivt värde anger att föräldrarna sammantaget får ut mer ur underhållsstödet om de väljer växelvis boende. Analogt anger ett negativt värde att föräldrarna tillsammans får ut mindre om de väljer växelvis boende. Hur tabellen ska tolkas förklaras bäst med ett exempel. Anta två föräldrar med tre gemensamma barn där den bidragsskyldige har en årsinkomst på 200 000 kronor och där boföräldern tjänar 150 000 kronor. Om barnen inte bor växelvis får boföräldern 3 519 kronor i månaden i underhållsstöd och den bidragsskyldige återbetalar 3 200 kronor vilket innebär att staten fyller ut med 319 kronor i månaden. Om de i stället väljer växelvis boende för samtliga sina tre barn får boföräldern 783 kronor i underhållsstöd per månad och den före detta bidragsskyldige får 158 kronor. Totalt fyller staten ut med 941 kronor per månad om barnen bor växelvis. Tillsammans tjänar föräldrarna således 622 kronor mer per månad jämfört med om barnen bor hos en av föräldrarna ($941 - 319 = 622$).

Vidare kan vi av tabell 4 utläsa att:

1. om den bidragsskyldige och boföräldern har *lika stor inkomst* blir nettoeffekten av att välja växelvis boende noll. Detta beror på att den bidragsskyldiges vinst i form av minskat återbetalningsbelopp eller ökat underhållsstöd är lika stor som boföräldrarnas förlust i form av minskat underhållsstöd.
2. om den bidragsskyldige har *högre* inkomst än boföräldern blir nettoeffekten positiv. Detta beror på att den bidragsskyldige slipper betala höga återbetalningsbelopp samtidigt som boföräldern inte mister hela underhållsstödet.
3. om den bidragsskyldige har *lägre* inkomst än boföräldern blir nettoeffekten negativ. Detta beror på att den vinst den bidragsskyldige gör i form av minskat återbetalningsbelopp inte väger upp det lägre underhållsstöd som betalas ut till boföräldern.
4. om båda föräldrarna har så höga inkomster att deras återbetalningsbelopp hade fastställts till 1 173 kronor per månad och barn om de varit bidragsskyldiga blir nettoeffekten noll.

Vad kan vi då säga utifrån dessa beräkningar? För det första kan vi konstatera att underhållsstödet inte är neutralt mellan de två olika formerna av boende för barnen annat än i de fall där föräldrarna har lika höga inkomster eller då de båda har relativt höga inkomster. För det andra kan vi konstatera att, *allt annat lika*, den bidragsskyldige har starkare incitament att verka för växelvis boende jämfört med boföräldern. Visserligen kan växelvis boende innebära högre kostnader för den bidragsskyldige, men givet att denne har ett relativt omfattande umgänge med barnen så är det inte säkert att kostnadsbilden för

ändras så dramatiskt. På marginalen kan denna incitamentsstruktur ha en viss effekt. För det tredje kan vi av genomgången konstatera att underhållsstöd vid växelvis boende enbart är ett bidrag från staten till föräldrar med låga inkomster som valt växelvis boende. När växelvis boende inte föreligger har underhållsstödet sin främsta uppgift i att reglera underhållsfrågorna mellan föräldrarna. En viss fördelningspolitisk ambition finns inbyggd i systemet då staten fyller ut underhållsstödet i de fall den bidragsskyldige har en låg inkomst. Vid växelvis boende finns enbart den fördelningspolitiska ambitionen. Föräldrarna fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnen boende hos sig.

Vårdnad, boende och underhåll – vad säger statistiken?

I denna del av rapporten presenteras statistik kring barnens familjeförhållanden, separationer och skilsmässor samt hur vårdnaden ordnas efter separationen. Likaså presenteras uppskattningar av det totala antalet växelvis boende barn.

Barnens familjeförhållanden

Det finns nästan två miljoner barn mellan 0 och 17 år i Sverige¹¹ och lite drygt en miljon barnfamiljer med hemmaboende barn mellan 0 och 17 år.¹² I tabell 5 redovisas antalet familjer och antalet barn i olika familjetyper.

¹¹ Statistiken i följande avsnitt är hämtad från ”Barn och deras familjer 2000” (SCB) samt från SCB:s hemsida www.scb.se.

¹² Den exakta siffran var 1 065 311 i december år 2000. Om man lägger till familjer med hemmaboende barn mellan 18 och 21 var siffran 1 199 853 vid samma tidpunkt. Uppgifterna hämtade ur ”Barn och deras familjer 2000” (SCB).

Tabell 5 Antalet familjer, antalet barn och medelantalet barn i olika familjetyper 31 dec 2000

Familjetyper	Antal familjer med barn 0–17 år	Andel av alla familjer med barn 0–17 år, %	Antal barn 0–17 år	Andel av alla barn 0–17 år, %	Medelantal barn per familj
Traditionella kärnfamiljer	732 596	68,8	1 356 934	70,3	1,85
Gifta	531 699	49,9			
Sammanboende	200 897	18,9			
Ombildade familjer	69 303	6,5	163 423	8,5	2,36
Gifta	42 776	4,0			
Sammanboende	26 527	2,5			
Övriga	1 868	0,2	2 599	0,1	1,39
Ensamstående	261 544	24,6	408 083	21,1	1,56
Därav mor	218 109	20,5	348 046	18,0	1,60
Därav far	43 435	4,1	60 037	3,1	1,38
Samtliga	1 065 311	100	1 931 039	100	1,81

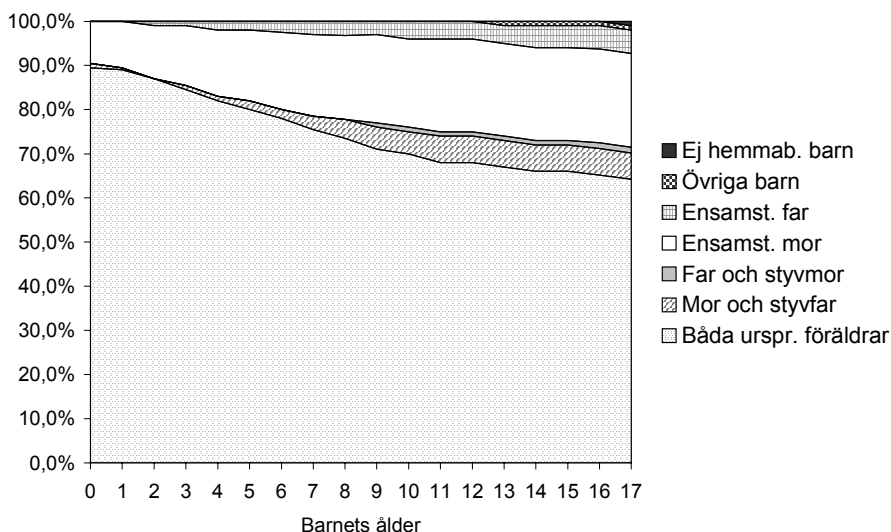
Källa: Barn och deras familjer 2000 (SCB) **Anm:** *Traditionella kärnfamiljer* = Familjer vars samtliga hemmaboende barn är parets gemensamma (inklusive adoptivbarn) *Ombildade familjer* = Familjer där ett eller flera barn är enbart mannens eller enbart kvinnans. Om paret är gift kan det också förekomma gemensamma barn. Om paret är sammanboende finns det gemensamma barn, i annat fall räknas familjen som ensamståendefamilj.

Som framgår av tabell 5 lever lite drygt 70 procent av alla barn mellan 0 till 17 år tillsammans med båda sina biologiska föräldrar eller sina adoptivföräldrar i traditionella kärnfamiljer. I dessa familjer är samtliga hemmaboende barn parets gemensamma barn. Det är vidare drygt 160 000 barn, vilket motsvarar 8,5 procent av alla barn mellan 0 och 17 år, som lever i ombildade familjer. I dessa familjer är ett eller flera barn enbart mannens eller enbart kvinnans. Om paret är gifta med varandra kan de också ha gemensamma barn, men de behöver inte ha det. Är paret sammanboende måste de ha gemensamma barn för att klassas som ombildad familj, i annat fall registreras de som ensamståendefamiljer. Sammantaget innebär detta att det är en större andel än 70 procent som lever med båda sina föräldrar. Om man räknar in de som lever med båda sina föräldrar i ombildade familjer är andelen 74 procent. Vidare underskattas andelen barn i ombildade familjer då föräldrar som är sammanboende utan gemensamma barn räknas som ensamstående. Det framgår vidare av tabell 5 att ungefär 18 procent lever med ensamstående mor och

3 procent lever med ensamstående far, dessa siffror torde emellertid vara något överskattade, på grund av ovan nämnda anledning.

Andelen barn som lever med båda sina ursprungliga föräldrar är emellertid, av naturliga skäl, inte lika hög i alla åldrar. Bland de yngre barnen är det en större andel som lever med båda föräldrarna jämfört med de äldre barnen, vilket framgår av figur 3.

Figur 3 Andel barn 0–17 år i olika familjetyper. 31 dec 2000

Källa: Barn och deras familjer 2000 (SCB)

Nio av tio 0- och 1-åringar lever tillsammans med båda sina ursprungliga föräldrar.¹³ De övriga 0- och 1-åringarna lever tillsammans med sin mor som i de allra flesta fall är ensamstående, i ett mindre antal fall lever modern tillsammans med en partner som inte är barnets far. När barnen blir äldre minskar andelen barn som lever med båda föräldrarna och andelen som lever med

¹³ Med ursprunglig förälder avses biologisk förälder alternativt adoptivförälder.

ensamstående föräldrar ökar. Likaså ökar andelen som lever med en ursprunglig förälder och styvförälder.¹⁴

Separationer och skilsmässor

Den vanligaste orsaken till att barn levde skilda från någon av sina föräldrar var i början av seklet dödsfall eller att barnet tidigt flyttat hemifrån. I dag är den vanligaste orsaken separation eller skilsmässa.¹⁵ Antalet barn som upplever en separation mellan föräldrarna någon gång under barndomen har ökat kraftigt under 1900-talet. Drygt en fjärdedel av alla 17-åringar har i dag upplevt en separation mellan föräldrarna. Under perioden 1976–1985 var motsvarande siffra bland 16-åringarna 15,3 procent och ännu längre tillbaka i tiden, under perioden 1916–1925 var det knappt en procent av alla 16-åringar vars föräldrar separerat. År 2000 berördes drygt 51 000 barn mellan 0 och 17 år av en separation.¹⁶

Sannolikheten att beröras av en separation mellan föräldrarna tenderar vara vanligare i vissa åldrar jämfört med andra, vilket framgår av figur 4. Figuren visar också att det är betydligt vanligare att sammanboende föräldrar separerar jämfört med gifta föräldrar. Ser man till samtliga föräldrar sker relativt sett flest separationer när barnet är två år, lite drygt 4 procent av 2-åringarna berördes av en separation under år 2000. Uppåt i åldrarna sjunker andelen barn som berörs av separation. Ser man enbart till barn med gifta föräldrar är det vanligast med skilsmässor mellan föräldrarna i 4-årsåldern, 3,3 procent av alla 4-åringar med gifta föräldrar berördes av skilsmässa.

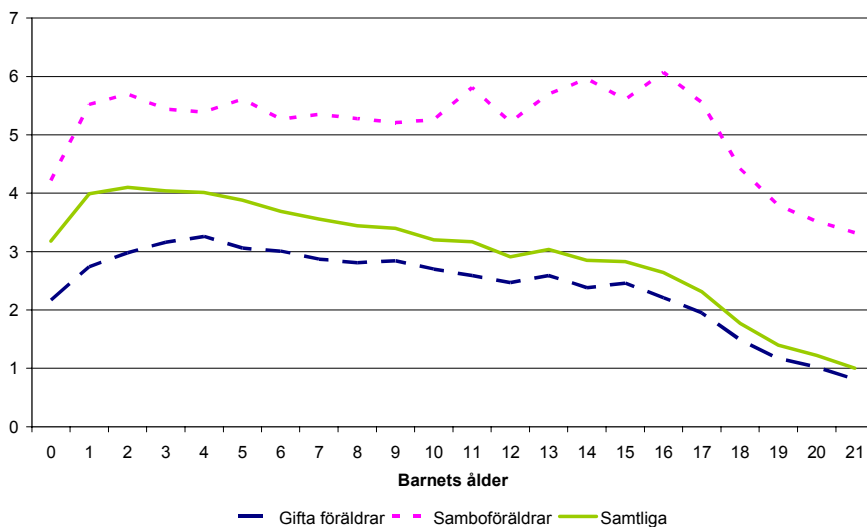
¹⁴ I detta sammanhang är det viktigt att påminna om att statistiken ovan bygger på befolkningsregistren. I dessa register klassas sambofamiljer utan gemensamma barn som ensamståendefamiljer, vilket medför att andelen barn som lever med ensamstående överskattas och barn med styvföräldrar underskattas. Det finns vidare inga uppgifter om växelvis boende. Det är barnets folkbokföringsadress som ligger till grund för uppgiften om barnet bor hos mamman eller pappan. Eftersom man bara kan vara folkbokförd på en adress försvinner de växelvis boende i statistiken, de registreras som boende hos ensamstående förälder alternativt ensamstående förälder med styvförälder.

¹⁵ I det följande används endast ordet separation, vilket då innefattar både separationer och skilsmässor.

¹⁶ Uppgiften gäller barn till gifta och barn till sammanboende med gemensamma barn. Källa: "Barn och deras familjer 2000" (SCB).

Studerar man utvecklingen för de sammanboende har kurvan inte riktigt samma mönster. Toppen ligger för dessa barn vid 16-årsåldern, drygt 6 procent av alla 16-åringar med sammanboende föräldrar berördes av separation år 2000. Att bilden skiljer sig för de sammanboende beror till stor del på att det är vanligare att små barn har samboföräldrar. Ofta gifter sig de sammanboende efter en tid. År 2000 levde 40 procent av alla 1-åringar med sammanboende föräldrar, drygt 49 procent levde med gifta föräldrar och lite mer än 10 procent levde med ensamstående. Motsvarande siffror vad gäller 16-åringarna är att endast 8 procent lever med samboföräldrar, 64 procent med gifta föräldrar och 27 procent med ensamstående.

Figur 4 Antal separationer per 100 barn vid olika åldrar, år 2000

Källa: Barn och deras familjer 2000 (SCB)

Vårdnad efter separation

Gifta föräldrar har automatiskt gemensam vårdnad om de gemensamma barnen. Detta innebär att i princip 100 procent av alla barn som lever med sina

ursprungliga föräldrar, och där dessa är gifta, står under gemensam vårdnad. Efter skilsmässa består den gemensamma vårdnaden i 96 procent av fallen.¹⁷

År 1991 förenklades förfarandet för att ge samboföräldrar gemensam vårdnad. Sammanboende föräldrar har nu möjlighet att få gemensam vårdnad enbart genom att anmäla detta vid faderskapsbekräftelsen. Förenklarna har medfört att andelen barn till sammanboende som står under gemensam vårdnad är betydligt högre för de barn som är födda efter 1991. Sammantaget var det 87 procent av barnen mellan 1 och 17 år som stod under gemensam vårdnad år 2000. För de yngsta barnen som var mellan 1 och 5 år var emellertid andelen hela 96 procent.

De allra flesta barn som stått under samboföräldrarnas gemensamma vårdnad gör så även efter en eventuell separation. Av de barn som under år 2000 berördes av en separation mellan samboföräldrar var det 86 procent som stod under gemensam vårdnad i mars 2001, vilket ska jämföras med att 87 procent står under gemensam vårdnad när föräldrarna är sambo.

Hur många barn bor växelvis?

Den ovan presenterade statistiken bygger på befolkningsregistren. Uppgifterna i dessa register baseras på var barnet är folkbokfört. Eftersom man bara kan vara folkbokförd på en adress saknas uppgifter om hur många barn som bor växelvis hos båda föräldrarna. SCB uppskattade att 1 procent av alla barn mellan 0 och 17 år bodde växelvis åren 1992/93, vilket motsvarade 4 procent av alla barn med särlevande föräldrar eller omkring 18 000 barn. Enligt SCB:s senast publicerade uppgifter som tagits fram utifrån ULF 2000/2001 ska andelen barn med växelvis boende nu vara hela 17 procent av alla barn med särlevande föräldrar, vilket skulle motsvara omkring 78 000 barn.¹⁸ RFV uppskattade i en tidigare undersökning antalet växelvis boende till 30 000 barn år 1998. Även om det finns ett relativt stort mått av osäkerhet behäftad med dessa siffror tyder det mesta på att antalet växelvis boende barn ökat högst väsentligt under 1990-talet. Det mesta tyder på en trend mot ökat växelvis boende som sammanfaller med en värdeförskjutning där barnen allt mindre betraktas som enbart mammans angelägenhet.

¹⁷ Mer precist betyder detta att 96 procent av de barn som berördes av en skilsmässa mellan sina biologiska föräldrar under år 2000 stod kvar under gemensam vårdnad i mars 2001. Källa: SCB, Barn och deras familjer 2000, s.51 och 75.

¹⁸ SCB ValfärdsBuletinen Nr 4 2002, sid. 18.

Som nämndes ovan blev det i och med införandet av underhållstödet år 1997 möjligt att få underhållsstöd vid växelvis boende, först i form av utfyllnadsbidrag och efter april 2001 som underhållsstöd vid växelvis boende. Antalet barn mellan 0–17 år i underhållsstödssystemet som bor växelvis har ökat kraftigt de senaste åren, från 7 600 i maj 1998 till 20 300 i maj år 2002. Denna statistik presenteras mer i detalj längre fram i rapporten.

Underhållsstödet i siffror

Det nämndes tidigare i rapporten att 74 procent av alla barn mellan 0 och 17 år lever tillsammans med båda sina ursprungliga föräldrar, antingen i traditionella kärnfamiljer eller i ombildade familjer. Detta innebär att 26 procent av 0–17-åringarna, vilket motsvarar omkring 500 000 barn, lever skilda från minst en av sina ursprungliga föräldrar. Dessa barn kan leva med en ensamstående förälder eller i en ombildad familj. Av de barn mellan 0 och 17 år som lever skilda från en förälder får omkring 300 000 barn underhållsstöd, vilket motsvarar 60 procent av alla barn med särlevande föräldrar. Om man även räknar in de med förlängt underhållsstöd, det vill säga hemmaboende ungdomar över 17 år men under 21 år som går i grund-, gymnasieskola eller motsvarande, är det totala antalet barn omkring 330 000. Det totala antalet barn med underhållsstöd har legat relativt stabilt sedan systemet infördes år 1997.

Underhållsstödet betalas ut antingen som fullt underhållsstöd, utfyllnadsbidrag eller underhållsstöd vid växelvis boende. Dessutom kan reducerat underhållsstöd och reducerat utfyllnadsbidrag betalas ut om barnet har egna inkomster som överstiger 48 000 kronor per år. I tabell 6 redovisas fördelningen mellan de ovan nämnda kategorierna i september år 2002.

Tabell 6 Antal barn med underhållsstöd i september 2002

Kategori		September 2002	
		Alla 0–20 år	Alla 0–17 år
Fullt underhållsstöd	Antal	290 331	270 422
	Andel, %	89,9	89,7
Reducerat underhållsstöd	Antal	325	115
	Andel, %	0,1	0,0
Utfyllnadsbidrag	Antal	11 714	10 727
	Andel, %	3,6	3,6
Reducerat Utfyllnadsbidrag	Antal	12	6
	Andel, %	0,0	0,0
Växelvis Boende	Antal	20 561	20 299
	Andel, %	6,4	6,7
Totalt	Antal	322 946	301 572
	Andel, %	100,0	100,0

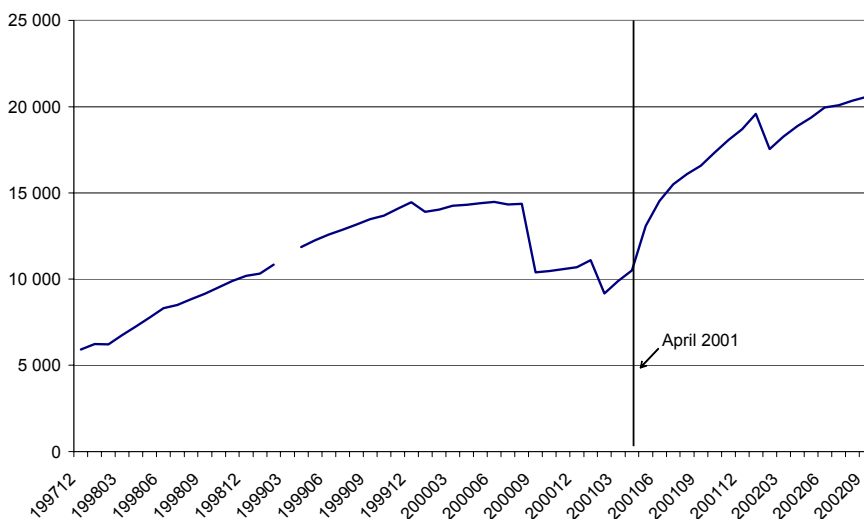
Källa: RFV

I september 2002 betalades underhållsstöd för nästan 323 000 barn. Av dessa var drygt 21 000 barn 18 år eller äldre med förlängt underhållsstöd. Det totala antalet barn varierar något över året. I maj år 2002 betalades underhållsstöd till 333 000 barn varav nästan 38 000 hade förlängt underhållsstöd. Anledningen till dessa relativt stora skillnader är att rätten till förlängt underhållsstöd upphör när barnet slutar grund- eller gymnasieskola. På sommaren är det därmed många barn med förlängt underhållsstöd som försvinner ur underhållsstödssystemet.

Hur många barn har underhållsstöd vid växelvis boende?

I tabell 6 framgår att 20 300 barn mellan 0 och 17 år fick underhållsstöd vid växelvis boende i september 2002. Som nämnades tidigare har detta antal ökat kraftigt sedan möjligheten att få stöd vid växelvis boende infördes år 1997. I figur 5 visas utvecklingen av antalet barn med växelvis boende från december 1997 till september 2002.

Figur 5 Antal barn 0–20 år med växelvis boende december 1997 till september 2002

Källa: RFV

Mellan december år 1997 och december 1999 ökade antalet barn med utfyllnadsbidrag vid växelvis boende från 5 920 till 14 450, en ökning med 144 procent. Därefter låg antalet barn relativt stabilt fram till augusti år 2000 för

att sedan minska kraftigt. Vad denna minskning beror på är inte klarlagt. Den vertikala linjen i figur 5 markerar april 2001 som var den tidpunkt då de nya reglerna om underhållsstöd vid växelvis boende trädde i kraft. Det framgår tydligt av figuren att antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende ökat i snabb takt efter reformen, från drygt 10 000 barn i april år 2001 till drygt 20 000 barn i september år 2002. Den kraftiga ökningen kan bero på i huvudsak två olika orsaker:

1. Det nya beräkningssättet, där man tar hänsyn till båda föräldrarnas inkomster, har inneburit att fler personer är berättigade till stöd. Innan reformen togs enbart hänsyn till den ena förälderns inkomst, den som var registrerad som bidragsskyldig, vilket medförde att vissa föräldrar inte fick stöd trots låg inkomst på grund av att den andre föräldern hade relativt god inkomst. I enlighet med detta resonemang kan, rent teoretiskt, antalet växelvis boende totalt vara konstant samtidigt som antalet växelvis boende med underhållsstöd ökar.
2. Fler väljer växelvis boende. Detta kan i sin tur bero på en allmän trend där barnen allt mindre betraktas som enbart mammans angelägenhet. De beräkningar som gjorts tyder på att antalet växelvis boende barn ökat under 1990-talet.¹⁹ Likaså kan de nya reglerna i vissa fall uppmuntra till växelvis boende vilket framgick av beräkningarna tidigare i denna rapport.

Innan vi går djupare in på vad den kraftiga ökningen av antalet växelvis boende barn med underhållsstöd beror på ska vi se hur det ser ut i olika åldersgrupper och i olika regioner.

Barnens ålder

Om man studerar antalet barn som uppbär underhållsstöd vid växelvis boende framgår att den största gruppen är 9–11-åringar, vilket visas i tabell 7. Detta beror emellertid delvis på att det är fler 9–11-åringar som lever med särlevande föräldrar, och som därmed uppbär underhållsstöd, och att det är relativt stora kohorter jämfört med de yngre åldersklasserna. Om man i stället tittar på andelen barn med underhållsstöd vid växelvis boende inom respektive åldersklass är det vanligast med växelvis boende bland 6–8-åringarna, följt av 3–5-åringarna. Vidare framgår av tabellen att det är relativt få barn och liten andel i den yngsta åldersgruppen, 0–2 år, som bor växelvis. Det är också relativt få barn i de äldre åldersgrupperna som bor växelvis.

¹⁹ Se SCB, "Barn och deras familjer 2000", s. 133.

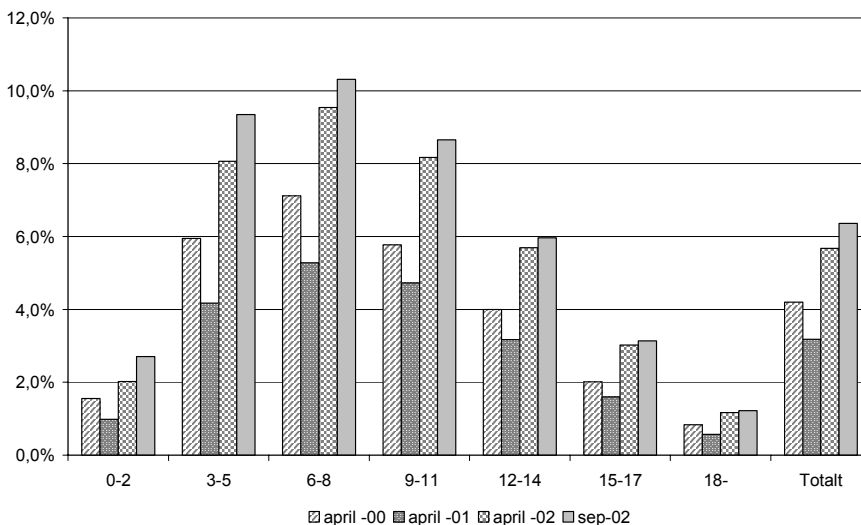
Tabell 7 Antal och andel barn med underhållsstöd vid växelvis boende i september år 2002

Åldersklass	Antal växelvis boende	Totalt antal barn med underhållsstöd	Andel växelvis boende i respektive åldersklass %	Andel av de växelvis boende i respektive åldersklass %
0–2	321	11 875	2,7	1,6
3–5	2 577	27 571	9,3	12,5
6–8	4 655	45 117	10,3	22,6
9–11	5 849	67 568	8,7	28,4
12–14	4 656	78 008	6,0	22,6
15–17	2 241	71 433	3,1	10,9
18–	262	21 374	1,2	1,3
Samtliga	20 561	322 946	6,4	100,0

Källa: RFV

Även om det är ett litet antal barn i den yngsta och i de äldsta åldersgrupperna som bor växelvis så har andelen ökat även i dessa åldrar, vilket framgår av figur 6. I figuren redovisas andelen barn med underhållsstöd vid växelvis boende av samtliga barn med underhållsstöd vid fyra olika tidpunkter. Mönstret är detsamma för alla åldersgrupper men nivån skiljer sig. Efter en minskning mellan april 2000 och april 2001 så har andelen barn med växelvis boende nära nog fördubblats under perioden april år 2001 och september år 2002.

Figur 6 Andelen barn 0–20 år med underhållsstöd vid växelvis boende av samtliga med underhållsstöd i respektive åldersklass i april år 2000–2002 samt i september år 2002

Källa: RFV

Det är tydligt att barnens ålder är av stor betydelse för valet av boendeform för barnen. De riktigt små barnen bor i hög utsträckning hos en av föräldrarna, vanligtvis modern. Växelvis boende är vanligast i förskoleåldern och i de tidiga skolåren. I tonåren minskar andelen barn som bor växelvis. Detta beror troligtvis på att barnens egen vilja väger tyngre samtidigt som kamraternas betydelse ökar för barnet och det omedelbara beroendet av föräldrarna avtar. Växelvis boende blir därmed mindre praktiskt för barn i tonåren. Detta bekräftas av den intervjuundersökning SKOP gjort på uppdrag av RFV och som kan läsas i sin helhet som bilaga till denna rapport.

Regionala skillnader

Det finns även skillnader mellan regionerna vad beträffar andelen växelvis boende. I tabell 8 framgår att störst antal växelvis boende barn finns i de storstadslänen Stockholm, Västra Götaland och Skåne län. En tredjedel av alla barn med växelvis boende bor i dessa tre län. Av alla barn med underhållsstöd bor emellertid hälften i de tre storstadslänen, vilket gör att andelen barn med underhållsstöd som bor växelvis är lägre i storstadslänen jämfört med riksgenomsnittet. Studerar man i stället andelen barn med underhållsstöd vid växelvis boende av samtliga barn med underhållsstöd är det i norrlandslännen som uppvisar de högsta siffrorna.

**Tabell 8 Antal och andel barn med underhållsstöd vid växelvis boende
länsvis i september 2002**

Region	Antal växelvis boende 0–20 år	Samtliga med US 0–20 år	Andel växelvis boende av alla i US 0–20 år %
01 Stockholms län	2 372	65 173	3,6
03 Uppsala län	652	9 908	6,6
04 Södermanlands län	791	11 449	6,9
05 Östergötlands län	1 153	15 453	7,5
06 Jönköpings län	453	9 326	4,9
07 Kronobergs län	284	4 790	5,9
08 Kalmar län	534	7 958	6,7
09 Gotlands län	249	2 573	9,7
10 Blekinge län	387	4 951	7,8
12 Skåne län	1 840	43 557	4,2
13 Hallands län	551	8 999	6,1
14 Västra Götalands län	2 723	53 775	5,1
17 Värmlands län	957	10 449	9,2
18 Örebro län	784	11 134	7,0
19 Västmanlands län	1 000	10 539	9,5
20 Dalarnas län	1 116	10 750	10,4
21 Gävleborgs län	1 166	11 057	10,5
22 Västernorrlands län	839	8 578	9,8
23 Jämtlands län	590	5 201	11,3
24 Västerbottens län	1 190	8 466	14,1
25 Norrbottens län	930	8 849	10,5
26 Utlandskontoret	0	11	0,0
Samtliga	20 561	322 946	6,4

Källa: RFV

Dessa siffror ska tolkas med försiktighet. Underhållsstödssystemets utformning medför att föräldrar med högre inkomster som har barnen boende växelvis inte blir beviljade stöd. Dessa föräldrar och barn finns således inte med i statistiken. Föräldrar som inte har barnen boende växelvis har emellertid rätt att få underhållsstöd oavsett inkomst. Detta medför att i län med relativt sett högre genomsnittsinkomst kommer en större andel av föräldrarna med växelvis boende barn att falla ur systemet jämfört med län med lägre genomsnittliga inkomster. I län med lägre inkomster kommer således andelen växelvis boende med underhållsstöd vara högre. Om det är denna effekt som ger de förhållandevis stora regionala skillnader vi ser i tabell 8 kan vi emellertid inte dra någon slutsats om enbart utifrån den ovan presenterade statistiken.

Om vi enbart studerar Stockholms län finner vi att de försäkringskasseområden som har lägst andel växelvis boende är Rinkeby, Kista och Hägersten-Skärholmen följt av Täby-Danderyd och Bromma. Högst andel växelvis boende i Stockholms län har Gustavsberg följt av Norrtälje, Södertälje, Åkersberga och Upplands Väsby. Generellt gäller att en låg andel bor växelvis i innerstaden och i närförort medan det är mer vanligt förekommande i länets ytterområden. Samma mönster återfinns i de övriga storstadslänen.²⁰ Denna genomgång gör det tydligt att det inte enbart är storstadslänen relativt sett högre genomsnittsinkomster som gör att andelen med underhållsstöd vid växelvis boende är lägre i dessa län. Samtliga socialt utsatta närförortsområden i de tre storstäderna har en mycket låg andel barn med växelvis boende.

Vad den regionala statistiken antyder är att läget på den lokala bostadsmarknaden kan vara av stor betydelse för möjligheten att låta barnen bo växelvis. I storstäderna är bostäder en bristvara vilket medför att priset på bostäder och därmed även boendekostnaderna i genomsnitt är högre i dessa områden. I storstadsområdena kan det efter separationen således vara svårt att finna två lämpliga bostäder som möjliggör växelvis boende och som föräldrarna har råd att bo i. Grundkravet är ju att bostäderna ligger på ett acceptabelt avstånd från varandra och de måste vara stora nog för både förälder och barn. Enligt SCB:s bostads och- hyresundersökning avseende år 2000 hade ensamstående med barn mellan 0 och 17 år i genomsnitt en bostadsutgift netto på 46 100 kronor per år, beräknat på hela riket. I Storstockholm var motsvarande utgift i genomsnitt 52 200 kronor och i Storgöteborg var det 48 900 kronor. Genomsnittet för kommuner med mindre än 75 000 invånare, exklusive de som ligger i Storstockholm, var 42 700 kronor, vilket är 18 procent lägre än genomsnittet för Storstockholm. Trots att bostadsutgiften är så mycket högre i Stockholm så var antalet rum per person mindre. I riket som helhet hade ensamstående med barn i genomsnitt 1,69 rum per person, i Storstockholm var motsvarande siffra 1,56 och i de mindre kommunerna 1,82.

De stora regionala skillnaderna på bostadsmarknaden kan således vara en delförklaring till de stora regionala skillnaderna i andelen växelvis boende barn.

²⁰ I Skåne län är andelen växelvis boende mycket låg i malmöområdena Rosengård, Triangeln (bl.a. Möllenvången och Sofielund) och Mobilia (Eriksfält, Fosie och Oxie). Andelen är högst i Skåne läns nordöstra hörn, dvs Bromölla, Östra Göinge och Osby. I Västra Götaland är andelen lägst i Göteborgs närförorter och innerstad samt i Mölndal. Betydligt mer omfattande är det växelvisa boendet i Åmål där 12 procent av alla med underhållsstöd bor växelvis. Andelen är även hög i Tibro, Mariestad, Stenungsund och Vänersborg.

Hur har regelförändringen påverkat antalet växelvis boende barn?

Till att börja med kan vi konstatera att det inte finns uppgifter om hur många barn i Sverige totalt sett som bor växelvis, vi vet endast hur många som får underhållsstöd vid växelvis boende. Det har inte inom ramen för denna undersökning varit möjligt att på ett tillförlitligt sätt ta fram uppgifter om det totala antalet växelvis boende barn före och efter reformen. Därmed går det inte att uttala sig om huruvida reformen påverkat det totala antalet barn som bor växelvis. Vad tillgänglig statistik visar är emellertid att antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende ökat kraftigt efter det att de nya reglerna trädde i kraft i april 2001, vilket framgår av figur 5. För att mer detaljerat analysera hur regelförändringen om underhållsstöd vid växelvis boende påverkat antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende har två utdrag ur RFV:s underhållsstödsregister gjorts. Utdragen avser december 2000 och december 2001 och innehåller uppgifter om samtliga barn med underhållsstöd. Viss information finns också om boföräldern och den bidragsskyldige. I tabell 9 beskrivs datamaterialet kortfattat.

Tabell 9 Kortfattad beskrivning av datamaterial avseende dec 2000 och dec 2001

	December 2000	December 2001
Antal barn totalt, 0–20 år	334 274	332 805
Andel flickor/pojkar, %	48,6 / 51,4	48,7 / 51,3
Ålder för barn, medelvärde	10,9	11,1
Ej växelvis boende:		
Antal barn	321 752	314 311
Antal boföräldrar (BoF)	206 118	199 150
Andel kv/män av BoF, %	87,1 / 12,9	87,1 / 12,9
Antal bidragsskyldiga (BS)	189 246	185 135
Andel kv/män av BS, %	13,4 / 86,6	13,3 / 86,7
Växelvis boende:		
Antal växelvis boende barn	12 522	18 494
Andel flickor/pojkar av de växelvis boende, %	46,0 / 54,0	46,7 / 53,3
Ålder för de växelvis boende, medelvärde	9,1	9,1
Antal mottagare	8 408	14 078
Andel kv/män av mottagare, %	54,2 / 45,8	69,3 / 30,7

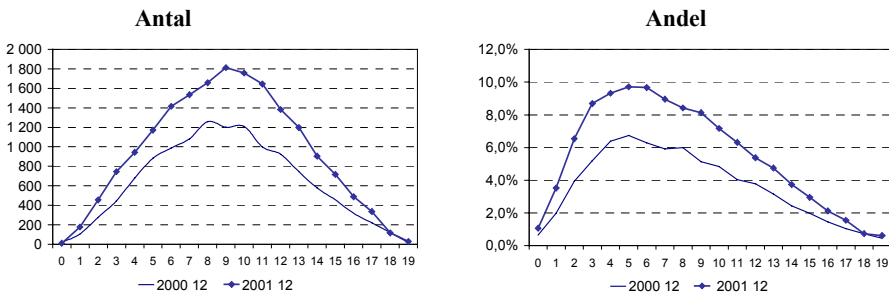
Tabellen visar att det fanns drygt 330 000 barn vid båda tillfällena. Fördelningen mellan pojkar och flickor följer fördelningen i samhället i stort. Vidare

framgår att det fanns något fler boföräldrar än bidragsskyldiga. Detta återspeglar det faktum att männen i genomsnitt har fler barn än kvinnorna och att de flesta bidragsskyldiga är män. Det finns emellertid ett mindre antal barn för vilka faderskapet inte är fastställt och ytterligare några som adopterats av ensamstående, för dessa saknas en bidragsskyldig. Vad gäller de barn med växelvis boende framgår att en större andel av dessa är pojkar om man jämför med samtliga. Likaså är de något yngre. I avsnitten som följer studeras de barn som bor växelvis mer detaljerat i syfte att se vad registren kan ge för information om dessa barn och föräldrar.

Antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende ökade med nästan 6 000 mellan december år 2000 och december år 2001, vilket framgår av tabell 9. Genomsnittsåldern är densamma vid de båda tidpunkterna och fördelningen mellan pojkar och flickor utjämnades något, även om det också vid den senare tidpunkten var vanligare att pojkar bodde växelvis. Fördelningen mellan könen skiljer sig inte på ett systematiskt sätt över barnens åldrar eller i olika regioner.

I den första delen av figur 7 ser vi antalet barn med växelvis boende fördelat över barnens åldrar. Denna bild bekräftar det som framkom ur tabell 7 att de åldersgrupper som har det största antalet växelvis boende är 8–11-åringar. Vidare framkommer att fördelningen över åldrar i princip är densamma i december 2000 som i december 2001. Detta innebär att den stora ökningen av antalet växelvis boende mellan dessa två tidpunkter inte enbart bestått av små barn, ökningen har varit jämt fördelad över barnens åldrar. Som framgått tidigare är inte andelen växelvis boende barn av de som erhåller underhållsstöd störst i de åldersgrupper där antalet är störst, vilket framgår av den andra delen av figur 7. Detta beror på att det är fler äldre barn med särlevande föräldrar och därmed även fler äldre barn med underhållsstöd.

Figur 7 Antal växelvis boende barn och andel växelvis boende barn av samtliga barn med underhållsstöd över barnens ålder, december 2000 och december 2001

Hur många föräldrar som tog emot underhållsstöd vid växelvis boende framgår av tabell 10. Enligt de regler som gällde före april 2001 kunde enbart den ena föräldern vara mottagare av stöd. Enligt reglerna efter detta datum kan båda föräldrarna erhålla stöd, det är emellertid långt ifrån alla barn med underhållsstöd vid växelvis boende där stöd betalas ut till båda föräldrarna. I december 2001 betalades underhållsstöd till båda föräldrarna i 28 procent av fallen. I tabellen är statistiken uppdelad efter det antal barn för vilka mottagaren fick underhållsstöd vid växelvis boende. Detta antal barn kan skilja sig från föräldrarnas totala antal barn.

Tabell 10 Antal mottagare av underhållsstöd vid växelvis boende i december 2000 och december 2001

	December 2000		December 2001					
	Antal mottagare	Varav män, %	Antal mottagare	Varav män, %	Båda får US:		Enbart den ena föräldern får US:	
	Antal mottagare	Varav män, %	Antal mottagare	Varav män, %	Antal mottagare	Varav män, %	Totalt	Varav män, %
1 barn	5 221	48,9	2 664	50,0	4 171	21,9	6 835	32,9
2 barn	2 382	39,6	2 140	50,0	3 142	12,4	5 282	27,7
3 barn	694	45,1	813	50,1	810	9,8	1 623	29,9
4 barn	100	39,0	193	49,7	97	10,3	290	36,6
5+ barn	11	36,4	40	50,0	8	25,0	48	45,8
Totalt	8 408	45,8	5 850	50,0	8 228	17,0	14 078	30,7
Antal barn	12 522		5 180		13 314		18 494	

Som tabellen ovan visar betalades utfyllnadsbidrag vid växelvis boende ut till 8 408 föräldrar i december år 2000. Av dessa var nästan hälften män. Det är en anmärkningsvärt hög siffra med tanke på att andelen män av samtliga boföräldrar med underhållsstöd endast var 14 procent. Den höga andelen är emellertid inte förvånande då utfyllnadsbidragets storlek beräknades på den förälders inkomst som utfyllnadsbidraget inte betalades ut till. Då män i genomsnitt har högre inkomster var det rationellt av många föräldrar att låta pappan få utfyllnadsbidraget som då beräknades på mammans inkomst. Efter det att beräkningsmetoderna förändrats har andelen män av de som erhåller underhållsstöd vid växelvis boende minskat. I december år 2001 var nästan 31 procent av mottagarna män. I de fall då underhållsstöd enbart betalades ut till den ena föräldern var andelen män enbart 17 procent.

Vidare framgår av tabell 10 att antalet mottagare ökat mer än antalet barn mellan december 2000 och december 2001. December 2000 gick det 1,5 barn per mottagare, motsvarande siffra för december 2001 var 1,3. Denna förändring beror till största delen på att reformen gjorde det möjligt för båda föräldrarna att få stöd.

Samtidigt som det genomsnittliga antalet barn per mottagare har minskat har andelen föräldrar med underhållsstöd vid växelvis boende för fler barn än ett ökat. I december år 2000 hade 38 procent av mottagarna två barn eller fler, motsvarande andel i december år 2001 var 51 procent.

Enligt de regler som gäller för underhållsstöd vid växelvis boende efter april 2001 så betalas maximalt 586 kronor per barn ut till varje förälder. Detta innebär att det per barn som mest betalas ut $2 * 586$ kronor, det vill säga 1 172 kronor. Enligt de tidigare gällande reglerna betalades utfyllnadsbidrag vid växelvis boende ut med maximalt 1 173 kronor till den ena föräldern, beräknat på den andre förälderns inkomst. Hur mycket som i genomsnitt betalades ut per barn framgår av tabell 11.

Tabell 11 Genomsnittligt utbetalt belopp per barn för barn som bor växelvis i december 2000 och december 2001

Mottagare	December 2000	December 2001		
	En förälder fick UtfB	Båda föräldrarna fick US	En förälder fick US	Samtliga
Utbetalning till man:	625	259	325	
Utbetalning till kvinna:	522	343	329	
Genomsnitt per barn	568	602	329	405

Tabellen visar att det i december 2000 i genomsnitt betalades ut nästan 568 kronor per barn och månad i utfyllnadsbidrag till föräldrarna för de barn som bodde växelvis. I de fall då bidraget utbetalades till en pappa var beloppet i genomsnitt drygt 100 kronor högre än då det betalades ut till en mamma. I december 2001 var det genomsnittliga beloppet per barn och månad 405 kronor. För de barn där underhållsstöd betalades ut till båda föräldrarna var beloppet högre, drygt 600 kronor. I dessa fall fick papporna ett lägre belopp än mammorna, beroende på männens i genomsnitt högre inkomster. För de barn där enbart en förälder fick underhållsstöd utbetalades i genomsnitt nästan 330 kronor i månaden, skillnaden mellan könen var i dessa fall marginell.

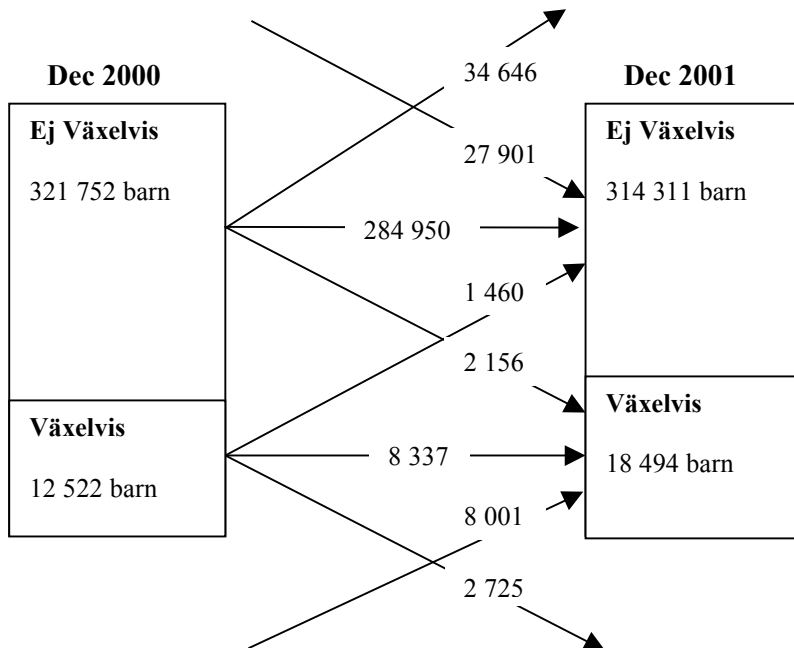
De ovanstående figurerna och tabellerna visar på vissa fakta vad gäller de barn som fick utfyllnadsbidrag vid växelvis boende i december 2000 och de som fick underhållsstöd vid växelvis boende i december 2001. Vissa skillnader

har kunnat påvisas. Mellan dessa tidpunkter ligger en regelförändring som dels har påverkat hur många föräldrar med barn boende växelvis som är berättigade till underhållsstöd men som också kan ha påverkat hur många som väljer att ha sina barn boende växelvis. I följande avsnitt kommer förändringarna mellan tidpunkterna att studeras mer i detalj.

Förändringarna mellan december 2000 och december 2001

Det har tidigare konstaterats att det totala antalet barn i underhållsstöds-systemet är relativt stabilt över tid. Detta innebär emellertid inte att det inte sker förändringar över tid. Nya barn kommer in i systemet och andra försvinner ut ur systemet. Att antalet är relativt stabilt över tid betyder bara att inflödet är ungefär lika stort som utflödet, om man ser det över en lite längre period. I figur 8 illustreras de förändringar som skett mellan december 2000 och december 2001. Med anledning av denna studies syfte begränsar vi oss här till att studera förändringarna med avseende på om barnen bor växelvis eller ej. Siffrorna på pilarna anger hur många barn som förändrat, eller ej förändrat, sitt boende i den riktning som pilen anger. Som exempel kan nämnas att 284 950 barn bodde enbart hos den ena föräldern i såväl december 2000 som i december 2001.

Figur 8 Antal barn 0–20 år med underhållsstöd och förändringar mellan december 2000 och december 2001

Totalt var det 37 371 barn som försvann ut ur systemet mellan de båda tidpunkterna. Den stora merparten av dessa, 34 646 bodde inte växelvis i december år 2000. 2 725 barn av de som föll ur systemet bodde växelvis. Anledningar till att barn slutar få underhållsstöd kan vara att föräldrarnas underhållsskyldighet upphör på grund av barnets ålder eller att barnet slutar skolan, att föräldrarna återigen flyttar ihop eller att de kommer överens om ett underhållsbidrag som betalas direkt av den underhållsskyldige till boföräldern. För de växelvis boende kan orsaken även vara att föräldrarnas inkomster har ökat så att de inte längre har rätt till stöd.

Studeras gruppen som lämnade underhållsstödet lite närmare finner man att av de som inte bodde växelvis var 65 procent 17 år eller äldre i december år 2000. Den övervägande orsaken till att barnen som inte bodde växelvis lämnade underhållsstödet var således att de av åldersskäl inte längre var berättigade till stöd. De växelvis boende barnen som lämnade underhållsstödet hade en helt annan åldersfördelning. Genomsnittsåldern för dessa barn var 10 år och nästan 70 procent av barnen var mellan 5 och 13 år. Endast 9 procent var 17 år eller äldre. För de växelvis boende barnen är det således andra orsaker som gör att de lämnar underhållsstödet. Den främsta förklaringen är föräldrarnas inkomster. De föräldrar med växelvis boende barn i december 2000

som lämnade systemet hade i genomsnitt en årsinkomst på 150 000 kronor år 2000. Detta kan jämföras med de som hade växelvis boende barn vid båda tidpunkterna vars genomsnittsinkomster år 2000 låg på lite drygt 131 000 kronor. Som framgick av typfallsberäkningarna är stödet i praktiken noll kronor vid årsinkomster på omkring 170 000 kronor, givet att personen är underhållsskyldig för ett barn. Om inkomstfördelningen studeras för de föräldrar som hade växelvis boende barn i december 2000 finner man att 62 procent av de som inte finns med i underhållsstödet ett år senare hade inkomster över 150 000 kronor avseende år 2000. Motsvarande andel för de med växelvis boende vid båda tidpunkterna var 47 procent. Likaså visar data att de föräldrar med inkomster över 150 000 kronor som har barn boende växelvis vid båda tidpunkterna är underhållsskyldiga för i genomsnitt fler barn än de föräldrar som lämnar systemet. Detta ligger i linje med förväntningarna då den övre inkomstgränsen för underhållsstöd vid växelvis boende ligger högre om föräldern är underhållsskyldig för fler barn.

Av figur 8 framgår att det var 1 460 barn som i december 2000 erhöll utfyllnadsbidrag vid växelvis boende och som i december 2001 inte bodde växelvis utan erhöll antingen fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag. Denna grupp, där föräldrarna alltså valde att avsluta växelvis boende, skiljer sig inte på någon avgörande punkt ifrån de som har fortsatt växelvis boende även efter reformen. Den genomsnittliga åldern är i princip densamma, likaså är barnen relativt jämt fördelade över olika åldrar. Man kan emellertid se en viss tendens att föräldrarna i högre utsträckning tenderar att välja bort växelvis boende för de yngsta respektive äldsta barnen. Av alla barn mellan 0 och 3 år som bodde växelvis i december år 2000 var det 15 procent som inte bodde växelvis ett år senare. Motsvarande andel för barnen mellan 4 och 13 år var 11 procent och för barnen över 14 år var andelen 15 procent. Barnets ålder verkar således ha en viss betydelse, vilket stämmer väl överens med de övriga resultaten.

Den genomsnittliga årsinkomsten år 2000 skiljer sig inte nämnvärt mellan de som väljer bort växelvis boende och de som väljer fortsatt växelvis boende, de förstnämndas årsinkomst låg på drygt 135 000 kronor och de sistnämndas på lite drygt 131 000 kronor.

På frågan, vad som får föräldrar att välja att avsluta växelvis boende för sina barn, ger registerdata inget entydigt och bra svar. Barnens åldern har betydelse, i övrigt finner man inga större skillnader jämfört med dem som fortsatt låter barnen bo växelvis. Den intervjuundersökning som SKOP gjort på RFV:s uppdrag och som sammanfattas längre fram i denna rapport visar att de som avslutat växelvis boende ofta gjort detta på grund av att en av föräldrarna flyttat eller bildat ny familj. Det kan också bero på samarbetssvårigheter

heter mellan föräldrarna eller att barnet själv inte vill bo växelvis, vilket främst gäller de äldre barnen. Dessa aspekter går i allmänhet inte att belysa med hjälp av registerdata.

Av figur 8 framgår också att 35 902 barn kom in i systemet mellan de båda tidpunkterna. Av dessa var det 27 901 barn som inte bodde växelvis i december år 2001 utan fick fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag, och 8 001 barn som fick underhållsstöd vid växelvis boende. Den huvudsakliga orsaken till att nya barn kommer in i underhållsstödssystemet är separation eller skilsmässa mellan föräldrarna. Det kan emellertid även bero på att föräldrar som tidigare separerat inte längre klarar av att sköta underhållet sinsemellan utan mellanhand. För de nya barn som har underhållsstöd vid växelvis boende kan orsaken även vara att inkomstförändringar eller regelförändringar har gjort föräldrarna berättigade till stöd. Det är värt att notera att 22 procent av de nya barnen hade växelvis boende. Nedan studeras mer ingående de barn som valde växelvis boende.

Förutom de nytillkomna med växelvis boende var det 2 156 barn som i december 2000 fick fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag och som i december 2001 hade underhållsstöd vid växelvis boende. Det var 8 337 barn som oförändrat bodde växelvis.

I avsnitten här nedan kommer gruppen som bor växelvis i december år 2001 beskrivas mer i detalj för att ge en tydligare bild av förändringarnas karaktär. Då fokus i rapporten är om reformen om underhållsstöd vid växelvis boende påverkat föräldrar att välja denna boendelösning görs en uppdelning på de som valde växelvis boende före respektive efter reformen.

De som valde växelvis boende

Det har konstaterats att det var 18 494 barn som fick underhållsstöd vid växelvis boende i december år 2001. Av dessa var det bara 45 procent, eller 8 337 barn, som hade växelvis boende även före reformen i december år 2000. Majoriteten av de barn som bor växelvis i december 2001 är således nytillkomna in i denna stödform efter reformen.

Av de 8 337 barn som hade växelvis boende vid båda tidpunkterna var 54 procent pojkar och 46 procent flickor, medelåldern var 9,8 år i december år 2001 vilket är något lägre jämfört med samtliga barn med underhållsstöd men högre än för samtliga barn med växelvis boende. I december 2000 utbetalades i genomsnitt 599 kronor per månad och barn i utfyllnadsbidrag vid växelvis boende till dessa barn. Utbetalningen gick i 54 procent av fallen till

mamman. I december år 2001 var det genomsnittliga beloppet 419 kronor och utbetalningen gick i 49 procent av fallen enbart till mamman, i 15 procent av fallen enbart till pappan och i 36 procent av fallen till båda föräldrarna. Även om barnen i dessa fall är desamma vid de båda tidpunkterna är mottagarna av stödet inte nödvändigtvis desamma. Beräkningar baserade på det befintliga datamaterialet visar att för 6 av 10 barn med växelvis boende vid båda tidpunkterna är mottagaren delvis en annan efter regeländringen. I nästan en tredjedel av fallen var mamman betalningsmottagare i stället för pappan. Det var bara i 10 procent av fallen förändringen var den motsatta. För de flesta växelvis boende barn där stödet bytt mottagare var det emellertid så att stödet i stället för att, som i december 2000, enbart betalas till pappan eller mamman, i december 2001 utbetalas till båda föräldrarna. Det var något vanligare att förändringen innebar att stödet i stället för att enbart gå till mamman gick till båda än att förändringen gick från enbart far till båda. Förändringarna ligger i linje med vad man kan förvänta sig med tanke på männens i genomsnitt högre inkomster.

Av de drygt 10 000 nya barn som i december 2001 hade underhållsstöd vid växelvis boende var det 2 156 barn som vid den tidigare tidpunkten fick underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag men inte bodde växelvis, den resterande delen är nya i underhållstödssystemet. Valet att gå från att ha traditionellt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag till att låta barnen bo växelvis måste betraktas som ovanligt med tanke på att det enbart var 0,7 procent av de med fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag i december 2000 som gjorde detta val. Det är emellertid osäkert hur många barn av de som lämnat underhållsstödet som övergått till växelvis boende men med tanke på att en stor andel, 65 procent, av de som lämnar systemet är 17 år eller äldre, och att växelvis boende är ovanligt i dessa åldrar, torde också detta antal vara relativt litet. I tabell 12 presenteras vissa fakta om de som gick från fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag till växelvis boende.

Tabell 12 Fakta om de barn som bytt från fullt US eller utfyllnadsbidrag till växelvis boende

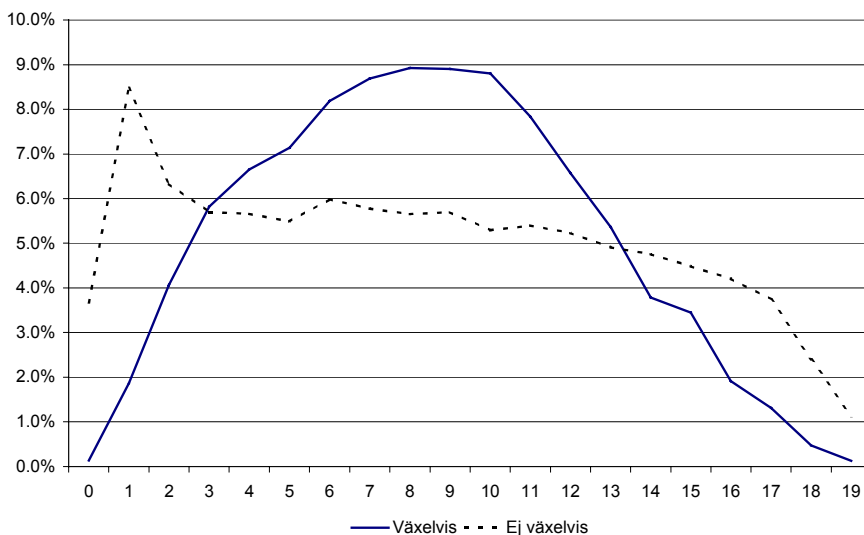
	Antal barn	Genomsnittlig ålder, barn	Genomsnittligt US-belopp per barn		Andel med utfyllnadsbidrag, %
		2001 12	År 2000	År 2001	Dec 2000
Boende 2000 12/2001 12					
Ej växelvis/växelvis	2 156	9,4	1 057	454	17
Samtliga barn som fanns med vid båda tidpunkterna	296 903	11,4	1 121	1 113	5

Vad gäller de nya barnens genomsnittliga ålder ligger den nära genomsnittet för hela gruppen växelvis boende barn. Likaså är åldersfördelningen i princip identisk med fördelningen för gruppen växelvis boende som helhet. Det genomsnittliga utbetalda beloppet per månad år 2000 ligger lägre för gruppen som valde växelvis boende jämfört med genomsnittet för samtliga som var med vid båda tidpunkterna. Detta beror på att det i gruppen av barn i underhållsstödssystemet som går från att inte bo växelvis till växelvis boende fanns en större andel med utfyllnadsbidrag i december 2000. Andelen med utfyllnadsbidrag var i december 2000 lite drygt 5 procent, om beräkningen görs för de som fanns med vid båda tidpunkterna men som inte hade växelvis boende. Motsvarande andel för de som valde växelvis boende var 17 procent. Detta är inte förvånande med tanke på att såväl utfyllnadsbidrag som växelvis boende kräver att samarbetet mellan föräldrarna fungerar tillfredsställande. Dessutom betalas såväl utfyllnadsbidrag och underhållsstöd vid växelvis boende ut endast till föräldrar med relativt sett låga inkomster, det är således samma grupp föräldrar som är potentiella mottagare av de två olika formerna av stöd.

Den kraftiga ökningen av antalet barn med växelvis boende mellan de studerade tidpunkterna består till största delen av barn som tidigare inte fanns i underhållsstödet. Av alla barn som bodde växelvis i december 2001 var 43 procent nya i underhållsstödssystemet. Av alla barn som var nytillkomna i underhållsstödet mellan de studerade tidpunkterna var andelen växelvis boende hela 22 procent. Med tanke på att det i december år 2001 var 5,5 procent av alla barn med underhållsstöd som bodde växelvis måste detta betraktas som en hög siffra. På vilket sätt skiljer sig barnen och föräldrarna som väljer växelvis boende från dem som inte väljer denna boendelösning? Det första som kan konstateras är att de som väljer växelvis boende i genomsnitt har lägre inkomster än de som väljer en annan boendelösning. Detta förhållande är emellertid inget att förvånas över då de föräldrar med högre inkomster som

väljer växelvis boende inte är berättigade till stöd. Det andra som kan konstateras är att barnens genomsnittsålder är densamma för båda grupperna, lite drygt 8 år. Åldersfördelningen skiljer sig emellertid markant, vilket framgår av figur 9. Figuren visar åldersfördelningen, det vill säga andelen i respektive ålder av samtliga i gruppen, för de två grupperna av nya barn i underhållsstödet.

Figur 9 Åldersfördelningen för de barn som är nya i underhållsstödet i december 2001, uppdelat på de som bor växelvis respektive ej växelvis

För de barn som inte har växelvis boende, den streckade linjen i figuren, följer fördelningen över barnens åldrar relativt väl det vi kunde se i figur 4 tidigare som visade antalet separationer och skilsmässor per 100 barn. Åldersfördelningen för de barn som kommer in i underhållsstödet mellan december 2000 och december 2001 och som inte bor växelvis är således relativt lik åldersfördelningen för de barn som berördes av en separation eller skilsmässa år 2000, vilket vi också förväntar oss. Åldersfördelningen för de nytilkomna barn som bor växelvis följer inte samma mönster. Andelen små barn är betydligt lägre, av de som inte har växelvis boende var andelen 0–1-åringar 12 procent, för de med växelvis boende var den 2 procent. Likaså är andelen barn som är 14 år eller äldre lägre för de växelvis boende. Detta mönster känns igen sedan tidigare.

Vad beror det på att åldersfördelningen så markant skiljer sig för de nya barn som bor växelvis jämfört med de övriga? Det finns ett flertal tänkbara för

klaringar till detta, dock ingen som vi med föreliggande datamaterial statistiskt kan belägga. För det första kan det vara så att föräldrarna inte anser att växelvis boende är lämpligt för de riktigt små barnen. Utifrån ett utvecklingspsykologiskt perspektiv förändras barnets behov genom åren.²¹ Ett litet barn behöver kontinuitet, närhet och förutsägbarhet. Alltför drastiska och täta förändringar av vanor och rutiner kan för det lilla barnet upplevas otryggt och stressande. Givet att föräldrar som separerar när barnen är små kommer fram till liknande slutsatser kan detta vara en av förklaringarna till den låga andel små barn som bor växelvis.

För det andra kan det vara så att de föräldrar som hållit ihop relativt sett längre, och därmed har något äldre barn, har lättare att samarbeta och därmed också är mer benägna att välja växelvis boende efter en separation. Extremfallet utgörs här av de föräldrar som aldrig levt tillsammans. Förutsättningarna för ett lyckosamt växelvis boende torde i dessa fall vara mycket små. Det har i ett flertal studier visats att föräldrarnas förmåga att samarbeta är mycket viktig faktor för att växelvis boende ska komma till stånd och bli framgångsrikt.²² Detta bekräftas också av den intervjuundersökning som genomförts inom ramen för denna studie och som sammanfattas i denna rapport.

För det tredje kan det vara så att de som kom in i systemet mellan dessa tidpunkter och har växelvis boende inte i samma utsträckning är nyseparerade. Detta skulle innebära att reformen har attraherat föräldrar som tidigare löst underhållsfrågorna på egen hand. Föräldrar som tidigare praktiserat växelvis boende kan i samband med reformen nåtts av information från Försäkringskassan angående underhållsstöd vid växelvis boende och därmed ansökt om stöd.

Sammanfattningsvis, kännetecknande för de barn som bor växelvis i december 2001 var:

1. En stor andel var nytillkomna barn som tidigare inte fått underhållsstöd. Av alla de barn som hade underhållsstöd vid växelvis boende i december 2001 var 43 procent nytillkomna och återfanns inte i underhållsstödssystemet ett år tidigare.

²¹ Se t.ex. Gustavsson, Torgny, "Barn- och ungdomspsykiatriska synpunkter på vårdnad, boende och umgänge", i *Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar*, Ds 1999:57, bilaga 1 och Broberg, Anders & Gunilla Bohlin, "Växelvis boende för små barn – utvecklingspsykologiska aspekter", i *Växelvis boende. Att bo hos både mamma och pappa fast de inte bor tillsammans*, Socialstyrelsen (2001).

²² Ibid.

2. Det var en betydligt mindre andel som bytt från fullt underhållsstöd eller utfyllnadsbidrag till växelvis boende. Det var dock vanligare att byta från utfyllnadsbidrag till växelvis boende än från fullt underhållsstöd till växelvis boende.
3. Åldersfördelningen för de barn i underhållsstödssystemet som valt växelvis boende skiljer sig jämfört med de som inte bor växelvis. Det är relativt få barn mellan 0 och 2 år som bor växelvis. Likaså är växelvis boende ovanligt för de lite äldre barnen.

Sammanfattning av intervjuundersökning

I syfte att få en bättre och mer nyanserad bild av de faktorer som påverkar föräldrarnas val av boende för sina barn gav RFV SKOP i uppdrag att göra en kvalitativ intervjuundersökning med föräldrar som valt växelvis boende och föräldrar som inte valt denna boendeform. Urvalet gjordes ur RFV:s register för underhållsstöd och stratifierades med avseende på barnens ålder och boende samt föräldrarnas kön, såväl mammor som pappor intervjuades. På grund av att urvalsramen var RFV:s register intervjuades inga föräldrar som helt löser underhållsskyldigheten på egen hand. Totalt intervjuades 60 föräldrar, 31 med växelvis boende barn och 29 med annat boende för barnen. Här nedan följer en kort sammanfattning av undersökningens huvudresultat. För den mer intresserade hänvisas till SKOP:s sammanfattande rapport som finns som bilaga till denna studie.

Det är viktigt att vara medveten om att intervjuerna gjorts med en av föräldrarna som har redogjort hur han/hon upplever situationen vad gäller barnens boende och omvårdnaden om barnet/barnen. De faktorer och omständigheter som nedan presenteras som väsentliga vad beträffar vald boendelösning, och hur denna fungerar, baseras på vad de intervjuade föräldrarna uppgivit. Vi vet inte vad den andra föräldern anser om situationen utan får lita till den beskrivning som ges av intervjupersonen. Då intervjuundersökningen var kvalitativ kan vi inte generalisera eller kvantifiera resultaten. Ambitionen har varit att få fram spridningen av olika åsikter, orsaker, faktorer och omständigheter som är viktiga när vårdnads- och boendefrågor ska lösas efter en separation eller skilsmässa. I denna sammanfattning av intervjuundersökningen presenteras kort några viktiga resultat.

Till att börja med, varför valde föräldrar med växelvis boende barn denna lösning? Det tyngst vägande skälet för de flesta föräldrar som har barnen boende växelvis har varit att de ville hitta en lösning som var bra för barnet. Föräldrarna uppger att de har en skyldighet gentemot barnen att låta dem få en vardaglig och regelbunden kontakt med båda föräldrarna. Någon uttrycker det som att barnen har rätt till båda föräldrarna. Det framkommer emellertid även mer egoistiska skäl, som att ingen av föräldrarna vill vara ifrån barnet alltför länge eller att de anser sig ha rätt att träffa barnet. Flera föräldrar nämner privata och känslomässiga orsaker som de viktigaste i valet av boende. För några föräldrar har arbetstiderna varit viktiga i valet av boendelösning, detta framkommer i synnerhet när föräldrarna arbetar skift.

Gemensamt för en stor del av de med växelvis boende är att de har kunnat diskutera sig fram till en lösning som de är överens om. Det är mycket få som uppger att de haft betydande konflikter vad beträffar barnens boende och det är enbart en av de intervjuade med växelvis boende som har domstolsutslag i boendefrågan.

Föräldrarna som inte valt växelvis boende, vad uppger de för huvudsakliga skäl till detta? Även i dessa fall anger man att barnets bästa är det tyngst vägande skälet. Föräldrarna har dock gjort en annan bedömning av vad som är bäst för barnet. En del av de intervjuade uppger att den andra föräldern inte är intresserad av den vardagliga omsorgen om barnet. Vissa uppger också tveksamhet inför den andra föräldrarnas förmåga att ta hand om barnet. Det finns i några fall en rädsla för att barnet ska fara illa, vilket är särskilt tydligt om den andra föräldern har missbruksproblem, eller, som i något fall, en rädsla för att den andra föräldern ska resa bort med barnet och inte komma tillbaka. Åter andra framhåller att det är viktigt att inte sära på syskon och i de fall inte syskonen bor växelvis, antingen på grund av ålder eller att de är halvsyskon, bör inte något barn bo växelvis. Återkommande är också åsikterna att det är tryggare med ett riktigt hem och att det upplevs som påfrestande för barnen att ständigt byta bostad. Några av de intervjuade som inte har växelvis boende för barnen har aldrig levt tillsammans med den andra föräldern. Bland de som inte har växelvis boende framkommer oftare uppgifter om svåra konflikter och samarbetssvårigheter mellan föräldrarna.

Det är tydligt utifrån intervjuundersökningen att barnens ålder är av stor betydelse för val av boende. Äldre barn får i allmänhet bestämma mer själva. Flera av de intervjuade föräldrarna som har äldre barn som tidigare bott växelvis uppger att barnen upplevt flyttandet som jobbigt och därmed önskat en lösning där de bor hos den ena föräldern. I samband med att äldre barn övergått från växelvis boende till att bo hos den ena föräldern uppger några föräldrar att barnets umgänge med den andra föräldern blivit mindre strukturerat och mer spontant. Detta gäller i fall där föräldrarna bor relativt nära varandra.

Vad beträffar de små barnen framkommer att de föräldrar som valt växelvis boende för dessa i allmänhet har kortare växlingsperioder jämfört med de äldre barnen. Det vanligaste för samtliga barn med växelvis boende är att de bor veckovis hos respektive förälder men det förekommer flera olika varianter. För de små barnen växlar man i allmänhet med kortare intervall, såsom tre dagar. Vissa intervjuade uppger likaså att de upphört med växelvis boende när barnet var litet då det var alltför fäst vid den ena föräldern och därför, enligt föräldrarnas bedömning, inte mätte bra av att bo växelvis.

Under vilka omständigheter fungerar växelvis boende bra och när fungerar det mindre bra? De intervjuade personerna som har barnen boende växelvis är i allmänhet nöjda med lösningen och tycker att det fungerar bra för såväl föräldrar som barn. Det går dock att urskilja ett antal faktorer som är väsentliga för att det växelvisa boendet ska upplevas som lyckat. Det mest kritiska är att föräldrarna kan samarbeta och att relationen dem emellan inte är alltför infekterad. Intervjupersonerna uppger att det är viktigt att kunna samarbeta vad gäller skola, dagis, dyrare inköp av kläder och utrustning samt veckopeng. De föräldrar som upplever att växelvis boende är problematiskt för dem själva och för barnet har i allmänhet svårare att samarbeta. Föräldrarna uppger också att skillnader i synen på uppfostran skapar problem, det upplevs som mycket påfrestande att uppfostra barnen om den andra föräldern har andra principer. Flera intervjuade föräldrar upplever det också som svårt att dela rättvist på utgifterna för barnet. Att avgöra vad barnet behöver och vem som ska göra inköp av kläder och utrustning, när inköpen ska göras och vad det får kosta, kan skapa konfliktsituationer mellan föräldrarna. Det finns också exempel där föräldrarna är nöjda, men där barnen inte upplevs vara tillfreds med växelvis boende. I dessa fall handlar det om att barnen inte trivs med den andra föräldern, eller den andra förälderns nya partner, eller att barnet blir oroligt av att regelbundet byta bostad.

I vissa fall har man avbrutit växelvis boende och övergått till att barnet bor enbart hos en av föräldrarna. Orsakerna till detta är i de förekommande fallen att en av föräldrarna flyttat eller bildat ny familj. I vissa fall, vilket nämnts ovan, handlar det om äldre barn som upplever flyttandet som jobbigt och opraktiskt och därmed föredrar att bo hos en av föräldrarna. Även för små barn har växelvis boende avbrutits då föräldrarna ansett att barnet inte mått bra av att växla bostad. I något fall beskrivs huvudorsaken vara att barnet var ”mammigt” och inte trivdes hos pappan.

De intervjuade föräldrarnas kunskap och kännedom om underhållsstöd vid växelvis boende måste betraktas som bristfällig. Av intervjuerna framkommer att flera av de som har fullt underhållsstöd beskriver barnens boende som att de bor varannan vecka hos vardera föräldern. Så trots att barnen de facto bor växelvis fortsätter den ena föräldern betala ett återbetalningsbelopp medan den andra får underhållsstöd. Likaså finns det exempel på föräldrar som får underhållsstöd vid växelvis boende utan att veta vad det är för stöd de får. En av de intervjuade förklarar att hon får något stöd som Försäkringskassan hjälpt henne att söka, hon vet dock inte varför hon får det.

Av intervjuerna framkommer vidare att begreppet ”växelvis boende” inte har någon entydig innebörd för föräldrarna. Begreppet används många gånger för att beskriva lösningar som mer är att betrakta som sedvanligt eller omfattande

umgänge. Inte heller de som har växelvis boende för barnen beskriver boendsituationen med termen växelvis boende. I stället används ”delad vårdnad” eller beskrivningar som att ”barnet bor varannan vecka” eller ”halva tiden hos mig och halva tiden hos pappan/mamman”.

De flesta av de intervjuade föräldrarna har inte hört talas om möjligheten att få underhållsstöd vid växelvis boende förrän efter skilsmässan och efter det att de löst boendefrågan. Inte heller har någon av de intervjuade sagt att underhållsstödet spelat någon roll för val av boende för barnen, andra orsaker har varit avgörande. Stödets inverkan på val av boendelösning måste, utifrån resultaten av intervjuundersökningen, betraktas som närmast obefintlig.

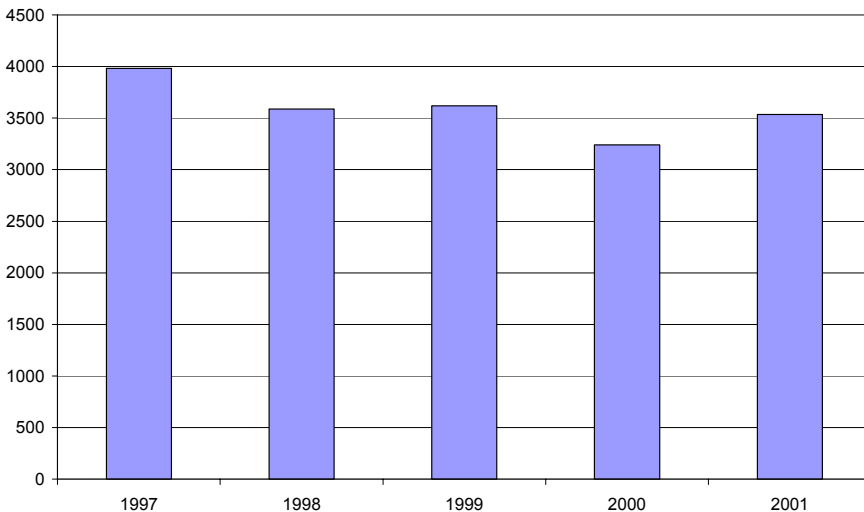
Processer i domstol

En av frågeställningarna i detta uppdrag var att studera om föräldrarnas benägenhet att processa i domstol för att få till stånd växelvis boende har påverkats av reformen. Nedan följer en genomgång av vårdnadstvister vid landets tingsrätter.

Tvister om vårdnad, boende och umgänge i tingsrätt

Om föräldrar inte själva kan enas om vårdnad, boende, umgänge eller underhåll kan frågan avgöras i domstol. Det totala antalet tvister om vårdnad, boende och umgänge vid tingsrätterna var något fler år 2001 jämfört med året innan, vilket framgår av figur 10 som visar alla avgjorda tvistemål avseende vårdnad av barn åren 1997 till 2001. Nivån år 2001 var emellertid lägre än åren 1997 till 1999. Den befintliga statistiken tillåter ingen finare uppdelning på olika typer av ärenden, vi vet således inte hur många ärenden som är vårdnadstvister respektive tvister om barnens boende.

Figur 10 Avgjorda tvistemål i tingsrätt avseende talan om vårdnad av barn m.m. åren 1997–2001

Källa: Domstolsstatistik 2001, BRÅ, Rapport 2002:15

Det finns ingen samlad statistik över hur tingsrätterna dömer i vårdnadsmål. Socialstyrelsen gjorde en genomgång avseende år 1999.²³ Totalt granskades 951 domar där 1 534 barn var berörda. I 250 mål var föräldrarna ense om gemensam vårdnad, i dessa fall rörde tvisten egentligen boendet och/eller umgänget. I 158 mål dömde tingsrätten till gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja. Av alla ärenden fanns 32 domar med växelvis boende där 48 barn berördes. Det var således enbart i 3 procent av alla vårdnadstvister där växelvis boende utdömdes. Av de 32 domarna med växelvis boende var föräldrarna eniga, eller blev eniga under förhandlingens gång, i 24 av målen. I 8 mål beslutade rätten om växelvis boende mot en förälders vilja.

Socialstyrelsen har också begärt in domar från tingsrätterna avseende år 2002. En första sammanställning för det första halvåret visar att av 411 inkomna domar – och då saknas domar från 2–3 tingsrätter – har 27 domar avkunnats om växelvis boende. Domarna berör totalt 39 barn. I nästan 7 procent av vårdnadstvisterna första halvåret år 2002 utdömdes således växelvis boende. Detta är en ökning jämfört med år 1999. Av de som dömdes till växelvis boende var 18 mot en förälders vilja, 9 enades om växelvis boende. Det är således dubbelt så många domar om växelvis boende mot en förälders vilja under första halvåret år 2002 jämfört med hela år 1999. Man bör emellertid inte dra alltför tvärsäkra slutsatser utifrån detta material, det behövs mer statistik över en längre period för att kunna se vilken effekt reformen haft. Materialet ger ändå en indikation på att tingsrätterna är mer benägna att utdöma växelvis boende, även mot en förälders vilja.

Vad som också framgår av genomgången är att en del av de 27 domarna om växelvis boende är förklädda till umgänge. Tingsrätterna har i 5 fall dömt till umgänge varannan vecka, vilket i själva verket är växelvis boende. Den osäkerhet vad avser innebörden i begreppet växelvis boende som det i intervjuundersökningen framkom att föräldrarna hade verkar således även finnas vid landets tingsrätter. Vidare finner man att det under den studerade perioden finns 3 domar som var snudd på växelvis boende, exempelvis från onsdag kväll till tisdag morgon.

Totalt var det under första halvåret år 2002 i 29 domar där en av föräldrarna yrkande på växelvis boende i första hand och 19 domar som innehöll yrkande i andra eller tredje hand. En del av dessa som avvisats i sina krav på växelvis boende var mycket realistiska. Detta gäller exempelvis en förälder som satt i fängelse eller i fall där avståndet var alldeles för stort eller där rätten påtalade en bristande kontakt mellan förälder och barn.

²³ Socialstyrelsen (1999), ”Tvistiga vårdnads-, boende- och umgänges mål”.

Sammanfattande kommentarer

När de nya reglerna om underhållsstöd vid växelvis boende trädde i kraft i april 2001 var ambitionen att göra det möjligt för föräldrarna att välja en boendelösning som är bäst för deras barn. De tidigare reglerna om utfyllnadsbidrag vid växelvis boende gav upphov till vissa negativa konsekvenser som de nya reglerna skulle råda bot på. Den föreliggande studiens huvudsyfte var att belysa vilken effekt regelförändringen haft på benägenheten att välja växelvis boende samt att undersöka om den påverkat föräldrarnas benägenhet att processa i domstol för att få till stånd ett växelvis boende.

Studien har visat att antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende har ökat kraftigt efter det att de nya reglerna trädde i kraft. Denna ökning beror till stor del på att nya barn kommit in i underhållsstödssystemet. Detta har i sin tur flera olika orsaker. För det första tyder de uppskattningar som gjorts att det totala antalet barn som bor växelvis har ökat under 1990-talet. Det är en del av en trend där barnen i allt mindre utsträckning betraktas enbart som mammans angelägenhet. För det andra har fler föräldrar blivit berättigade till stöd vid växelvis boende då stödet baseras på den egna inkomsten. För det tredje kan den information Försäkringskassan lämnade ut i samband med att reformen trädde i kraft medfört att föräldrar fick ökad kännedom om underhållsstöd vid växelvis boende och därmed att fler ansökte om stöd.

Så, vilken effekt har reformen haft? Det är entydigt att antalet barn med växelvis boende i underhållsstödssystemet ökat efter reformen. Hur det totala antalet växelvis boende barn har utvecklats finns det inga uppgifter kring. Att korrekt mäta antalet växelvis boende är problematiskt då begreppet inte har någon entydig innebörd för föräldrarna. Mätningen måste då utgå ifrån föräldrarnas beskrivning av barnens boende. Inte heller detta ger något entydigt resultat då de båda föräldrarnas beskrivningar kan uppvisa ganska stor diskrepans, även när det gäller samma barn. Men även om vi hade uppgifter om det totala antalet växelvis boende barn hade det varit svårt att kvantifiera effekten av reformen. Det är svårt att avgöra frågor om orsak och verkan. Kom reformen som ett svar på en ökad efterfrågan, det vill säga en trend mot ökat växelvis boende, eller orsakade underhållsstödet ökat växelvis boende. Reformen har emellertid undanröjt ett av de hinder mot växelvis boende som de tidigare reglerna i viss mån kunde innebära.

Utifrån intervjuundersökningen är det emellertid rimligt att sluta sig till att underhållsstödet har haft en mycket liten effekt på föräldrarnas val av boende. Ingen av de intervjuade uppger att underhållsstödet har spelat någon stor roll

för vald lösning. Andra faktorer har varit betydligt viktigare. För det första vill föräldrarna hitta en lösning som är bra för barnet och dem själva. Den faktor som, utifrån intervjuerna, framstår som den viktigaste för att växelvis boende ska fungera bra är att föräldrarnas relation inte är infekterad utan att de kan samarbeta om praktiska och ekonomiska frågor som rör barnet. Vidare framstår det som viktigt att föräldern kan känna sig trygg när barnet är hos den andra föräldern. En förutsättning för växelvis boende är också att det fungerar rent praktiskt med bostäder, skola, dagis, arbete och transporter.

Vad beträffar föräldrarnas benägenhet att processa i domstol är det mycket svårt att dra några säkra slutsatser. Statistiken på området är inte heltäckande och antalet fall som rör växelvis boende är litet. Den genomgång som har gjorts där domar i vårdnadstvister vid landets tingsrätter under första halvåret år 2002 jämförs med motsvarande domar år 1999 ger dock indikationer på att yrkandet på växelvis boende ökar något. Vidare framgår att rätten i högre utsträckning dömer till växelvis boende, även mot ena föräldrarnas vilja. Det rör sig emellertid om ett mycket litet antal. Exakt vilken effekt reformen haft på denna utveckling är i det närmaste omöjligt att uttala sig om. Eftersom mätpunkterna är få kan ökningen bero på rena tillfälligheter.

Resultaten tyder således på att antalet växelvis boende barn ökar, dock inte så mycket på grund av reformen om underhållsstöd vid växelvis boende. Underhållsstödet ger ett ekonomiskt bidrag till de föräldrar som har låga inkomster och som väljer växelvis boende för sina barn. På marginalen kan stödets utformning ha viss effekt men för de allra flesta föräldrar är det andra faktorer som är avgörande när barnets boende ska ordnas. De tidigare reglerna kunde ibland hindra att växelvis boende kom till stånd, ett hinder som de nya reglerna avlägsnat. Men det är påkallat att även se över övrig lagstiftning som i dag inte är anpassad efter en situation där barnen bor halva tiden hos vardera föräldern, till exempel vad beträffar bostads- och barnbidrag. I dag finns en fördel i att ha barnet folkbokfört hos sig, man får då hela barnbidraget samt ett högre bostadsbidrag. Detta gäller även om barnet tillbringar lika mycket tid hos båda föräldrarna.

Bilaga: Sammanfattande slutrapport av intervjuundersökning från SKOP

Birgitta Hultåker och Linda Avner, SKOP

SKOP, Skandinavisk opinion AB, har på uppdrag av Riksförsäkringsverket under tiden den 17 september till den 10 oktober 2002 genomfört sextio fördjupade telefonintervjuer bland separerade föräldrar om hur de ordnat barnens boende och om deras kunskap om det särskilda stödet vid växelvis boende.

Resultaten redovisas i denna rapport.

Ansvarig för undersökningen åt Riksförsäkringsverket har Birgitta Hultåker varit.

Huvudresultat

Syfte och metod

Syftet med undersökningen var att få bättre kunskap om i vilken utsträckning separerade föräldrar känner till underhållsstödet vid växelvis boende, vad som påverkar föräldrar när de söker sig fram till hur vårdnaden och boendet skall ordnas för barnen vid en separation och deras erfarenhet av att ha barnen boende växelvis eller ha annat boende för barnen.

För att undersökningen skulle omfatta så många olika lösningar på boendefrågan som möjligt gjorde Riksförsäkringsverket ett stratifierat slumpmässigt urval av personer ur Riksförsäkringsverkets register för underhållsstöd. Urvalet stratifierades efter variablerna föräldrarnas kön, barnets ålder och om man valt växelvis boende eller annan lösning för barnens boende.

Datainsamlingen genomfördes med fördjupade telefonintervjuer. Till sin hjälp under samtalet har intervjuaren haft en av Riksförsäkringsverket och SKOP gemensamt utarbetad frågeguide. Denna frågeguide är inte ett traditionellt frågeformulär utan en checklista där intervjuaren kan kontrollera att alla väsentliga frågeområden berörts under intervjun. Vid en fördjupad telefonintervju avgör det enskilda samtalet med intervjupersonen hur frågorna ställs för att de olika frågeställningarna skall bli belysta så väl som möjligt.

Intervjuerna genomfördes under tiden 17 september till den 10 oktober 2002.

Vid datainsamlingens genomförande eftersträvades att ungefär lika många intervjuer skulle genomföras med personer ur varje delurval. Då det för några av delurvalen varit svårt att finna aktuella telefonnummer till intervjupersonerna har några kompletterande intervjuer genomförts med personer i andra delurval. Särskilt svårt har det varit att finna telefonnummer till kvinnor med barn i åldern 0 till 3 år och som har annat boende.

Denna rapport omfattar denna sammanfattande text samt de bilagda referaten av vardera av de 60 intervjuerna.

Tolkning av resultaten

Fördjupade intervjuer som använts vid datainsamlingen, är en kvalitativ metod. Denna har valts för att man genom undersökningen vill få en djupare förståelse för och inblick i hur människor resonerar när det gäller lösningen på vårdnadsfrågorna vid en separation.

Resultaten från den genomförda undersökningen kan inte generaliseras till att gälla hela den population man gjort urval ur. De skall i stället ses som exempel på den mångfald av lösningar som enskilda individer kan finna på samma problem och som exempel på hur olika förutsättningarna kan vara.

Skilsmässan eller separationen för de personer som intervjuats ligger olika långt tillbaka i tiden. Vad som vid tiden för skilsmässan/separationen var känsloladdat och konfliktfyllt kan i minnet ha rationaliserats till något avsevärt mindre problematiskt. Att leva med en pågående konflikt kräver mycket kraft och de flesta personer försöker undvika sådana situationer och strävar efter att ha ett så harmoniskt liv som möjligt.

En ytterligare faktor till att problem kan undanträngas i minnet är att människor strävar efter att ha en positiv självbild. Negativa drag, som sniken, hätsk eller gnällig, vilka rådgivare och andra kan ha mötts av vid tiden för separationen kan omedvetet eller ibland medvetet undertryckas och inte komma till uttryck i en intervju som genomförts vid senare tillfälle.

Det är också väsentligt att ha i minnet när man tolkar materialet att de par som från början hittat en lösning på barnens boende som båda är ense om inte är i behov av stöd från utomstående för att lösa sin situation i samma utsträckning som de för vilka barnens boende blir en kamp mellan föräldrarna. De som i sin yrkesroll möter par som håller på att skiljas får sannolikt större arbete med ett konfliktpar än med ett par som är ense, vilket gör att de har lättare att minnas konfliktparet och deras situation.

Beskrivning av intervjupersonerna

Intervjuerna fördelar sig över de olika delgrupperna med 31 intervjuer med föräldrar som valt växelvis boende. Sju av dessa intervjuer har gjorts med kvinnor som har barn som är mellan 0 och 3 år och åtta intervjuer har gjorts med män som har barn i samma ålder. Nio intervjuer har gjorts med kvinnor som har barn i åldern mellan 4 och 14 år och sju intervjuer med män som har barn i samma ålder.

Bland föräldrar som valt annan lösning på boendefrågan har fyra intervjuer genomförts med kvinnor som har barn som är mellan 0 och 3 år och sju intervjuer med män som har barn i samma ålder. Nio kvinnor med barn i åldern mellan 4 och 14 år och lika många män med barn i samma ålder har intervjuats.

Sammanlagt har 60 personer intervjuats.

Bland de boende finns såväl personer som bor i storstäder som personer som bor i mindre städer eller samhällen eller på landsbygden. Intervjupersonerna finns spridda över hela Sverige. Genom att intervjuerna genomförts per telefon har det inte funnits skäl att begränsa urvalet geografiskt.

Tabell **Antal intervjuade föräldrar i respektive kategori**

	Barn 0–3 år		Barn 4–14 år		Totalt
	Kvinna	Man	Kvinna	Man	
Växelvis boende	7	8	9	7	31
Annat boende	4	7	9	9	29
Totalt	11	15	18	16	60

Boendeformer

Växelvis boende

Växelvis boende visar sig av intervjuerna att döma vara en samlingsterm för den typ av boende som baseras på att barnen i princip bor lika länge hos vardera föräldern. Men det finns många alternativa lösningar på det växelvisa boendet. Några har valt att barnen bor fjorton dagar i sträck hos vardera föräldern, någon har kortare period än en vecka, någon talar om att barnen bor vissa veckodagar hos pappa och andra hos mamma. Vanligast är dock ett schema med varannan vecka hos vardera föräldern.

När man valt en kortare tid än en vecka har det oftast gjorts med hänsyn till att barnet varit litet och behövt ha en tät kontakt med båda föräldrarna. Men det finns också föräldrar som anger helt andra skäl ”Vi som föräldrar är väldigt egoistiska, ingen vill vara ifrån barnet”

Om föräldrarna har fler barn gemensamt väljer de flesta med yngre barn att barnen bor tillsammans hos en förälder i taget. Men det finns också lösningar där ett barn i en syskonskara bara bor hos pappan, ett bara bor hos mamman och ett tredje bor en vecka i taget hos vardera föräldern.

När det gäller de äldre barnen får dessa i större utsträckning själva vara med och påverka boendelösningen.

Annat boende

Andra lösningar på boendet utgör heller inte någon homogen grupp. Vanligast är att barnet bor hos en av föräldrarna under veckorna och att den andra föräldern är helgförälder eller varannhelgförälder.

Även när föräldrarna formellt är överens om att barnen skall träffa den som inte är boendeförälder är det inte alltid detta fungerar. En av mammorna känner att hon har så gott som ensam vårdnad eftersom pappan som är omgift och har en ny familj bara träffar barnen ”när han känner för det”. Med uttrycket ”det är bra när det funkar” syftar en annan mamma ironiskt på pappans bristande ansvarskänsla och engagemang och ofta förekommande förhinder vid de planerade helgerna.

Annat boende är i vissa fall inte någon vald boendelösning utan den enda möjliga med hänsyn till föräldrarnas olika förutsättningar att ta hand om barnet. En mamma berättar att när de skildes var barnet bara sex månader och hennes man arbetade tolv timmar om dagen medan hon själv var arbetslös. En pappa som till en början var den som tog hand om barnet säger ”Hon hade tröttnat på allt och ville komma bort ett tag”.

I den här gruppen finns det barn som aldrig eller mycket sällan träffar den andra föräldern. I några fall beror bristen på kontakt att föräldern har flyttat utomlands eller bor mycket långt borta. I andra fall har boendeföräldern flyttat och den kvarvarande föräldern som inte haft lika stor möjlighet att ta hand om barnet har bara fått ”finna sig i det”.

En annan orsak till bristande kontakt mellan barn och förälder är drogmissbruk eller, som i något fall, att pappan som aldrig sammanbott med mamman aldrig velat träffa barnet.

Det finns i gruppen med annat boende också exempel på lösningar som egentligen är växelvis boende med en vecka hos pappa och en vecka hos mamma. Det finns också några snarlika lösningar. Om det finns flera barn kan ett barn bo hos mamman under veckorna och hos pappan under helgerna medan det andra barnet bor hos pappan under veckorna och hos mamman under helgerna.

Barnens bästa är den faktor som styr val av boende och vårdnad

Oavsett om föräldrarna valt växelvis boende och gemensamt ansvar för sina barn eller om de valt någon annan lösning säger samtliga intervjuade att de strävat efter en lösning där vad man ansett vara bäst för barnen fått vara vägledande vid beslutet. Detta förhållande visar sig också genom att några föräldrar avstått från att ha sitt barn boende hos sig under veckorna när det visat tecken på att fara illa av att byta "hem" varje vecka.

Föräldrar till litet äldre barn låter också barnen själva få vara med och bestämma hur boendet skall arrangeras.

Den andra faktorn som inverkat på vilken lösning föräldrarna valt är det egna intresset för barnen. Merparten av föräldrarna är intresserade av sina barn och måna om att inte bara vara helgföräldrar utan också få leva vardagsliv med dem. De som valt växelvis boende som boendeform är uteslutande sådana föräldrar, men även i gruppen som valt annat boende finns många sådana föräldrar.

Att boendelösningen blivit en annan än växelvis beror ofta på faktorer som att någon av parterna flyttat från orten eller att någon studerar på annan ort. Någon gång kan det vara så att barnet inte kommer överens med en ny sambo eller make. Det beror också i några fall på att en av föräldrarna på grund av missbruk eller annan orsak inte är kapabel att ta hand om sina barn eller att föräldern saknar intresse för barnen.

En pappa som har gemensam vårdnad om sitt barn har ordnat ett speciellt boendeavtal beroende på mammans missbruk. Han motiverar det med att "barnet måste skyddas och jag begärde ensam vårdnad men fick inte det". Den pappan upplevde också att det varit otroligt mycket bråk, problem och diskussioner innan föräldrarna kunde enas om den lösning de har i dag att barnet bor hos pappan. För att nå fram till en lösning anlätade pappan en advokat.

Ekonomiska faktorerers inverkan vid val av boendelösning

De ekonomiska frågorna i samband med skilsmässan och separationen har fått komma i andra hand och har enligt föräldrarna i de flesta fall inte varit den avgörande faktorn vid beslutet. Så har det varit vare sig man haft kunskap om villkor för olika typer av bidrag, som till exempel det särskilda stödet vid växelvis boende, eller ej.

Men bilden är inte så enkel. En av mammorna säger att de hade i åtanke dels barnens bästa men också hur de skulle minska den ekonomiska påfrestningen vid separationen. En annan mamma uttrycker det så att de räknade inte på olika lösningar eftersom de ändå ”inte hade några pengar”.

Billigare att bo tillsammans

De flesta föräldrar ser förändringar i sin ekonomi vid en skilsmässa. Många av föräldrarna, både de som har barnen boende hos sig och föräldrar som inte umgås med sina barn så ofta uppger att de fått försämrad ekonomi. Det var billigare att leva tillsammans. De föräldrar som har låg inkomst anger ekonomin som ett problem i större omfattning än de som har bättre inkomster.

En pappa med växelvis boende barn säger att den lösning man valt fungerar ganska bra men att det fungerade bättre förr när de var gifta och delade på uppgifterna med barnen (att följa till skola och dagis) varje dag. Det mest negativa tycker han ändå är den ekonomiska belastningen som innebär att ”båda måste ha utrymme för barnen och att många saker måste köpas dubbelt. Det känns ibland betungande”.

En mamma med växelvis boende barn talar om sin ekonomiska situation som att hon ”står ensam att försörja sina barn”.

Annan kulturell bakgrund

För personer som kommer från andra kulturer än den svenska kan förhållandena vid en skilsmässa bli ytterligare en kulturkrock. En mamma som har vårdnaden om barnen tycker att det är påfrestande att uppfostra dem ensam i ett främmande land och med en ekonomi som det är svårt att få att gå ihop. Hon menar att i hennes hemland, Eritrea, skulle det aldrig komma på tal att pappan skulle lämna mamman ensam att ta hand om barnen. Pappan och hans familj skulle ta hand om barnen och försörja dem.

Oenighet om pengar grund för missämja

I intervjuerna framkommer att oenighet om pengar och ekonomi är problem och ger upphov till missämja. Både när man väljer boendelösning och senare när man skall dela på kostnader eftersom alla inte gör samma bedömning av vad som är nödvändigt att köpa.

En pappa som har barn med växelvis boende, där föräldrarna inte varit ense om boendelösningen från början, tycker att det har varit jobbigt för att det har varit bråk men att ekonomin som tidigare var ett problem för honom nu blivit bättre. Men han säger samtidigt att det var barnens bästa som var det viktiga.

Många av föräldrarna säger att pappan är den som vid tiden för skilsmässan hade den bästa ekonomin och att han även efteråt är den som har det bäst ställt. Trots det finns det också många pappor som känner att de ”har det tufft ekonomiskt”. Det gäller både boendeföräldrar och icke boendeföräldrar.

För pappor med barn från flera förhållande kan det vara extra kännbart. En mamma som bedömde att de hade lika ekonomiska förhållanden när de var gifta tycker att pappan fått det sämre än henne efter skilsmässan eftersom han har fler barn än de gemensamma att sörja för. Hon säger dock att i deras fall går det bra eftersom pappan prioriterar barnen och är en ”riktig pappa”. Hon tycker att det är synd om dagens pappor vid en skilsmässa. Förutom att separationen är jobbig tillkommer en dålig ekonomi.

En pappa som har sina barn boende hos sig varannan helg upplever att han inte hade så mycket med beslutet om boendet att göra och tycker att det är litet konstigt system när man betalar för barnen men inte får se dem särskilt mycket. Han tycker att det är mycket pengar han betalar i underhåll och skulle vilja ha en lösning där han har barnen mer och samtidigt betalar mindre i underhåll.

Ett annat exempel är den pappa som, även om han ville haft barnen mer hos sig, lät dem bo hos mamman för att ge barnen en fast punkt i tillvaron. Han träffar sina barn varannan helg och tycker nu att lösningen fungerar ”kanon”. Vid skilsmässan behöll pappan den gemensamma villan med tillhörande lån. Sin ekonomiska situation direkt efter skilsmässan beskriver han som att ”halva ekonomin försvann”. Efterhand har ekonomin förbättrats bland annat tack vare hjälp av banken, men mamman får i dag ut ungefär dubbelt så mycket som pappan

Professionell hjälp att reda ut problem

I några fall har oenigheten mellan föräldrarna kunnat lösas först med hjälp av advokat eller annan utomstående.

En mamma blev skyldig att betala underhåll när det växelvisa boendet inte fungerade eftersom hon flyttat från bostadsorten. Då hon inte klarade av det ekonomiskt ville hon att ett av de båda gemensamma barnen skulle flytta hem till henne. Enligt pappan tyckte hon att det skulle bli rättvisare. Pappan vägrade och ansåg att de måste tänka på barnens bästa. ”Det var inget snack om saken att de skulle växa upp hos mig efter att hon flyttat”. Pappan anlätade en advokat och slutet blev att mamman gav med sig.

Ett annat exempel är en mamma som är boendeförälder. När hon berättade att hon ville skiljas blev mannen arg och ledsen och började förfölja henne för att se om hon träffade någon annan man. För att slippa ifrån förföljelsen flyttade hon till en annan ort. Hon har också låtit Försäkringskassan sköta de ekonomiska mellanhavandena för att ha så liten kontakt som möjligt med mannen. Å andra sidan har detta lett till att deras son inte har någon kontakt med sin pappa. Ett förhållande som barnet sörjer över och som känns extra svårt till exempel på födelsedagarna.

Förändringar i den ekonomiska situationen sker också i andra sammanhang än när föräldrarna löser boendefrågorna. En mamma med en son som fyllt 18 år säger att det brister i ekonomin nu när hon inte längre får underhållsstöd för sonen.

Förändringar i valt boende

De flesta föräldrar väljer en form av boende redan vid separationen som de sedan håller fast vid. Bland dem som nu har växelvis boende har några föräldrar tidigare haft barnen boende hos den ena av föräldrarna med den andra som helgförälder. Framför allt är detta vanligt bland föräldrarna till de litet äldre barnen. Förutsättningarna ändras med barnens ålder och de kan också tydligare tala om hur de vill ha det när de blir äldre.

Bland föräldrarna som valt annat boende finns exempel på sådana som tidigare haft växelvis boende men som fått ändra förhållandet genom att en av parterna flyttat till annan ort.

Störst samförstånd bland dem som valt växelvis boende

De föräldrar som nu har valt alternativet med växelvis boende säger nästan samtliga att de varit ense om beslutet. Endast en av föräldrarna har domstolsutslag i boendefrågan. Ytterligare en förälder säger att man inte är ense i boendefrågan, han upplevde det när diskussionen pågick som att mamman och hennes föräldrar, som de diskuterade frågan med, försökte ta barnen ifrån honom. Han godtog inte detta utan genomdrev det växelvisa boendet.

Bland dem som har annat boende som lösning finns fler föräldrar med domstolsutslag i boendefrågan. Någon har haft advokathjälp för att finna lösningen och andra uppger att de inte varit nöjda eller känner tveksamhet.

Nöjda föräldrar och nöjda barn

Växelvis boende

De föräldrar som löst boendefrågan genom växelvis boende är så gott som samtliga nöjda med den valda lösningen. De säger också att barnen verkar tillfreds med lösningen.

En av mammorna är förvånad över hur lätt barnen anpassat sig. När de kommer ”hem” efter att ha bott hos pappan uppför de sig som vilken vanlig dag som helst. Man kan inte tro att de har varit borta en hel vecka.

Hur nöjd man är och hur bra lösning man tycker sig ha hittat kan variera en hel del och man kan ändå förklara sig nöjd. En mamma berättar att det fungerar så bra att hon och hennes före detta man träffas tillsammans en gång i veckan och äter middag med barnet så att det skall känna att det har båda sina föräldrar.

Även förhållanden som rör skolgång, dagis och kamrater har i de flesta fall löst tillfredsställande. Det som orsakar problem är i några fall bostadsfrågan och de ekonomiska frågorna eftersom föräldrarna skall dela på ansvaret. Ett exempel är mamman som ibland vill köpa saker till barnen som pappan inte vill vara med att betala.

Å andra sidan finns det föräldrar som inte har problem utan tycker att det går lätt att diskutera vad som skall köpas, veckopengar med mera och att dela på kostnaderna.

Endast en av föräldrarna uttrycker ett klart missnöje. Den pappa som inte utan domstolsutslag fick rätt till växelvis boende är inte tillfreds med lösningen. Han anser att det beror på att föräldrarna är så olika, har helt olika

uppfattning om uppfostran och att det är mycket ”tjafs om pengar”. Samtidigt inser han att just olikheten var en orsak till skilsmässan. Ytterligare någon förälder som har barnen växelvis boende nämner att olikheter i föräldrarnas värderingar kan vara svårt för barnen att hantera.

Annat boende

I den grupp som har annan lösning på boendefrågan finns det fler som uttrycker missnöje med lösningen. Dels finns det hos några föräldrar ett missnöje med den tid som de får tillsammans med barnen. Detta gäller främst de föräldrar som inte har barnen boende hos sig under veckorna och skulle vilja träffa dem mer. Men även boendeföräldrar klagar och då över att den andra föräldern inte sköter sitt åtagande utan bara gör det ”när man känner för det”.

Det finns också mer ekonomiska problem i gruppen med annat boende. Ibland beroende på att den förälder som inte har barnen boende hos sig inte kan bidra med något underhåll eftersom den egna ekonomi är usel.

Missnöje kan också härröra från sådana saker som att en del officiella papper skall skrivas på av båda föräldrarna och att den föräldern som inte har barnet hos sig är svår att få kontakt med. Den förälder som är boförälder vill kunna få skriva på ensam.

Information i samband med skilsmässa och separation

Uppfattningen om den information man fick i samband med skilsmässan och separationen är mycket splittrad. Många sökte inte aktivt information förrän efter separationen.

De flesta nöjde sig med att vid separationen diskutera med föräldrar och vänner. Några par vände sig till Familjerådgivningen eller annan professionell rådgivning för familjefrågor. I några fall har man också vänt sig till en advokat. Advokathjälp har använts både för processande men också för att få hjälp av en opartisk utomstående att i samförstånd lösa problemen.

De flesta tog dock förr eller senare kontakt med Försäkringskassan för att fråga efter och få hjälp med ekonomin. Uppfattningen om den hjälp de fått från Försäkringskassan är mycket varierande. Genomgående tycker man att personalen har varit vänlig och hjälpsam. Den skriftliga informationen upplevs däremot av många som krånglig och svår att förstå sig på. Det finns så många krångliga regler och beräkningsgrunder.

Några personer upplever att de har fått fråga efter allting för att få besked. Det är som en av intervjupersonerna uttryckte det ”viktigt att själv ta initiativ”. En annan pappa tycker inte att han fått någon information ”gratis”, men att han å andra sidan alltid har fått ordentliga svar på sina många frågor.

Ett önskemål är att Försäkringskassan vore mera aktiv och att man kunde få information mer spontant utan att själv behöva fråga efter den.

Flera av föräldrarna efterlyser bättre och enklare skriftligt material om sådant man kan behöva veta när man går igenom en skilsmässa. Det är inget de flesta föräldrar har någon beredskap för. Det skulle också vara bra att veta vilka hjälpmöjligheter som finns.

De som varit inne på Försäkringskassans hemsida och sökt efter uppgifter tycker att den har varit bra som informationskälla.

Särskilt stöd vid växelvis boende

Kunskapen om det särskilda stödet vid växelvis boende är mycket låg. Ett första problem är att termen ”växelvis boende” inte har någon egentlig innebörd för föräldrarna. Några jämför det med delad vårdnad, andra ser det inte som ett begrepp över huvudtaget. Detta märks tydligt när föräldrarna skall beskriva den valda bostadslösningen. Ingen använder spontant termen ”växelvis boende” utan beskriver situationen som att barnen bor varannan vecka hos vardera föräldern.

De flesta föräldrarna har aldrig hört talas om det särskilda stödet förrän efter skilsmässan och efter det att man löst boendefrågan. En hel del av föräldrarna kan heller inte komma ifråga för det särskilda stödet, eller får bara ett litet stöd. Stödets inverkan på vad man väljer för lösning på boendet kan därför närmast beskrivas som obefintlig.

Underhållsstöd vid växelvis boende – utvärdering av reformen

Vart fjärde barn har föräldrar som inte lever tillsammans. De flesta av dessa lever tillsammans med en av föräldrarna, vanligtvis mamman. Det blir emellertid alltmer vanligt att föräldrarna har gemensamt ansvar om barnen även efter separationen. Växelvis boende innebär att barnet bor lika mycket hos mamma som hos pappa. Denna boendelösning skapar möjligheter för barnet att etablera och behålla en god kontakt med båda föräldrarna och båda föräldrarna kan ta ett aktivt ansvar för barnets omvårdnad.

Det är tydligt att antalet barn som bor växelvis ökat kraftigt under 1990-talet. Sedan år 1997 finns det möjlighet för föräldrar med låga inkomster att få ekonomiskt stöd vid växelvis boende inom ramen för underhållsstödet. I april 2001 förändrades reglerna då det tidigare beräkningssättet gav upphov till en del oönskade effekter och i vissa fall konflikter mellan föräldrarna.

I föreliggande studie analyseras vilken effekt reformen har haft på antalet barn med underhållsstöd vid växelvis boende samt vilka övriga förändringar reformen gav upphov till. Resultaten baseras delvis på en kvantitativ analys av RFV:s register över underhållsstöd. För att komplettera och nyansera bilden har även en kvalitativ intervjuundersökning med separerade föräldrar genomförts. Både föräldrar som valt växelvis boende för barnen och som har annat boende har intervjuats. Frågorna rörde deras val av boende efter separationen, hur de upplever att den valda lösningen fungerar samt vilken kännedom och kunskap de har om underhållsstöd vid växelvis boende.